

VAASAN YLIOPISTO

Markkinoinnin ja viestinnän yksikkö
Viestinnän monialainen maisteriohjelma

Nina Lampén

Lasten lukutaidosta ja lukemisesta valistaminen terveydenhoitoalan
ammattilaisten näkökulmasta

Organisaatioiden viestinnän pro gradu -tutkielma

Vaasa 2020

SISÄLLYS

KUVIOT	2
TIIVISTELMÄ	3
1 JOHDANTO	5
1.1 Tavoite	6
1.2 Aineisto	8
1.3 Menetelmä	10
2 LUKUTAITO JA LUKEMINEN	13
2.1 Lukeminen vuorovaikutuksena	14
2.2 Suomalaislasten ja nuorten lukutaito	16
2.3 Lukemisen edistäminen ja yhteiskunnallinen asema	22
3 VALISTAVA VIESTINTÄ	26
3.1 Valistus ja sen vaikuttavuus	26
3.1.1 Asialistateoria ja virittävä valistus	28
3.1.2 Sosiokulttuurinen innostaminen	33
3.1.3 Valistus terveyden kontekstissa	34
3.2 Neuvola viestintäympäristönä	37
3.3 Esite terveystalituksen formaattina	39
4 TERVEYDENHOITOALAN AMMATTILAISTEN NÄKÖKULMA LUKEMISEEN JA SIITÄ VALISTAMISEEN	42
4.1 Lukeminen lapsiperheiden asialistalla	43
4.1.1 Suuri perhekohtainen vaihtelu – osa lukee, osa ei	44
4.1.2 Rajalliset resurssit: kun aika tai jaksaminen ei riitä, tabletti korvaa kirjan	46
4.1.3 Vanhempien kiinnostuksen merkitys	49

4.2 Lukemisesta valistaminen osana neuvolatyötä	50
4.2.1 Pitkin matkaa: lukemisen tärkeydestä puhuminen luontevana jatkomona työssä	52
4.2.2 Lukemisen koettu tärkeys, valistus ja sen haasteet	53
4.2.3 Lue lapselle -materiaalit apuna työssä	55
4.3 Monen tahon yhteistyötä: Lukeminen avaimena moneen asiaan	56
 5 PÄÄTÄNTÖ	 60
 LÄHTEET	 64
 LIITTEET	 68
Liite 1. Haastattelulomake	68
Liite 2. Lukuselvitys-verkkokyselyn kysymykset	71
 KUVIOT	
Kuvio 1. Aineiston analyysin eteneminen.	11
Kuvio 2. Vastausjakauma kyselyn kysymykseen 8. Muistutatko perheitä ääneen lukemisen tärkeydestä?	51
Kuvio 3. Vastausjakauma kyselyn kysymykseen 14. Tekeekö neuvolanne yhteistyötä kirjaston kanssa?	58

VAASAN YLIOPISTO**Markkinoinnin ja viestinnän yksikkö**

Tekijä:	Nina Lampén
Pro gradu -työ:	Lasten lukutaidosta ja lukemisesta valistaminen terveydenhoitoalan ammattilaisten näkökulmasta
Tutkinto:	Filosofian maisteri
Koulutusohjelma:	Viestinnän monialainen maisteriohjelma, organisaatioiden viestintä
Oppiaine:	Viestintätieteet
Valmistumisvuosi:	2020
Työn ohjaaja:	Merja Koskela

TIIVISTELMÄ:

Tämän pro gradu -tutkielman tavoitteena oli kartoittaa, miten neuvoloissa työskentelevät terveydenhoidon ammattilaiset kokevat lapselle lukemisesta ja lukutaidosta valistamisen työssään. Kartoitus liittyy Lukukeskuksen vuosina 2019 –2021 toteutettavaan Lukulahja lapselle -hankkeeseen, jolla pyritään lisäämään vanhempien tietoisuutta lukutaidosta ja lapselle lukemisen tärkeydestä. Tavoitteeseen pääsemiseksi tutkin, millaisia kokemuksia ja ajatuksia terveydenhoidon ammattilaisilla on lukutaidosta ja lukemisesta valistamisesta sekä millaisena osana työtä lukutaidosta ja lukemisesta valistaminen näyttäytyy terveydenhoidon ammattilaisille.

Tutkimuksen aineisto koostuu neuvoloissa työskentelevien terveydenhoidon ammattilaisten haastatteluista ja osasta Lukukeskuksen teettämän verkkokyselyn vastauksia. Tutkimusta varten haastateltiin kahta neuvoloissa työskentelevää terveydenhoitajaa toukuussa 2019. Verkkokysely toteutettiin maaliskuussa 2019, ja siihen vastasi 85 neuvoloiden terveydenhoitajaa eri puolilta Suomea. Kyselyvastaukset ja litteroidut haastattelut analysoitiin ensin kumpikin erikseen laadullisen sisällön analyysin keinoin, minkä jälkeen niistä etsittiin yhtenäisiä teemoja tutkimuskysymyksiin pohjaten. Tutkimuksen teoreettisena taustana hyödynnettiin asialistateoriaa sekä virittävän valistuksen teoriaa.

Terveydenhoitajat kokivat lukemisen hyvin tärkeäksi ja siihen liittyvän valistuksen mie-luisaksi osaksi työtä. Asialistateorian näkökulmasta lukeminen kamppaili terveydenhoitajien näkemyksissä erityisesti älylaitteiden kanssa ajasta perheiden arjessa. Terveydenhoitajien kokemuksissa korostui vanhempien lapsilleen antama esimerkki lukemisessa. Myös virittävän valistuksen näkökulmasta vanhempien voidaan nähdä olevan avainasemassa lasten lukemiseen innostamisessa, sillä vanhempien virittyneisyys vaikuttaa voimakkaasti myös lapsiin ja heidän lukutapoihinsa. Perheet jakautuivat terveydenhoitajien näkemysten mukaan jossain määrin niihin, jotka lukevat, ja niihin, jotka eivät lue. Tämä kahtiajakoisuus tuli enemmän esille kyselyvastauksissa kuin haastatteluissa.

AVAINSANAT: asialistateoria, lukutaito, lukeminen, neuvola, terveystalutus

1 JOHDANTO

Lukutaito on yksi tärkeimmistä arkipäivän taidoistamme. Lukutaidolla tarkoitetaan paitsi kykyä tulkita kirjoitettua tekstiä, myös sen syvällisempää ymmärtämistä. Lukutaito kytkeytyy laajemmin oppimiseen sekä tiedon omaksumiseen ja sen kriittiseen arviointiin. Erilaisten tekstitaitojen hallinta on osa yhä useampaa ammattia, ja sosiaalisen median aikakaudella jatkuvassa ärsykkeiden tulvassa on mitä hyödyllisintä osata erottaa laadukas tieto sekä keskittyä olennaiseen. Tähän tarvitaan hyvää lukutaitoa, jonka perusta rakennetaan jo varhaisessa lapsuudessa.

Suomi tunnetaan OECD (*Organisation for Economic and Cultural Development*) -maissa toteutetuissa PISA-tutkimuksissa vahvana lukutaitomaana. Viimeisimmät tulokset ovat kuitenkin laskeneet huippuvuosista (Arffman & Nissinen 2015: 29–30). Lukutaito vaikuttaa merkittävästi yksilön kykyihin ja mahdollisuuksiin esimerkiksi jatko-opintojen suhteen, minkä valossa huolestuttavana voidaan pitää myös huono-osaisten perheiden lasten lukutaidon heikentymistä (Vettenranta, Välijärvi, Ahonen, Hautamäki, Hiltunen, Leino, Lähtinen, Nissinen, Nissinen, Puhakka, Rautopuro & Vainikainen 2016: 55). Tasa-arvon ja kaikille yhtäläisten mahdollisuuksien vuoksi olisikin erityisen tärkeää, että kaikki lapset saisivat samat eväät lukutaidon kehittämiseen jo varhaisessa vaiheessa, riippumatta perheen sosioekonomisesta taustasta. Huomionarvoista on myös se, että suomalaispojat ovat tyttöjä jo huomattavasti heikompi lukijoita – ero sukupuolten välillä on jopa OECD-maiden suurin (Vettenranta ym. 2016: 49). Suomessa on viime vuosina puhuttu paljon erityisesti nuorten miesten syrjäytymisestä. Suomessa on muihin Pohjoismaihin verrattuna eniten syrjäytyneitä nuoria (Eurostat 2016). Heckman (2013: 5–6) esittää, että varhaiskasvatuksen kehittämisellä olisi kaikista suurimmat vaikutukset kaikille tasa-arvoisten mahdollisuuksien kannalta.

Neuvola on Suomessa sellainen oletusarvoisesti kokonaisia ikäryhmiä tavoittava taho, jolla on potentiaalia kannustaa vanhempia alle kouluikäisten lasten lukutaidon kehittämiseen ja koko perheen yhteiseen lukuharrastukseen. Usein lapsen oppimisvaikeuksiin saatetaan herätä vasta lapsen mennessä kouluun tai jopa paljon myöhemmin. Lukutaidon

kehittäminen on mahdollista läpi elämän, mutta tärkein pohja luodaan varhaisessa lapsuudessa. Siispä on tärkeää etsiä tehokkaita keinoja lukutaidosta viestimiseen sekä edistää lasten lukemista. Neuvolat toimivat tässä auktoriteettina ja esimerkin näyttäjänä, yhteistyössä päiväkodin, koulujen ja vanhempien kanssa.

Suurimpana haasteena ei välttämättä ole tietoisuuden lisääminen lukutaidon merkityksestä, vaan koko arkipäivämme ja kulttuurimme muutos. Mikäli lukeminen on vähentynyt myös aikuisilla, on hankala luoda perustaa lastenkaan lukuharrastukselle. Tärkeää onkin edistää lasten lukemisen lisäksi myös aikuisten lukemista. Toisaalta on kohdattava myös nykypäivän haasteet: älylaitteet vievät yhä enemmän aikaamme, ja lukemisen on seurattava kehityksessä perässä, jolloin kyseeseen eivät tule pelkästään esimerkiksi perinteiset kirjat, vaan myös muut, digitaaliset lukemisen formaatit. Lukutaito on muutoksessa, mutta on olennaista tunnistaa sen olevan yksi niistä tekijöistä, jotka vaikuttavat yksilön mahdollisuuksiin yhteiskunnassa, ja pyrkiä varmistamaan jokaiselle ikäluokalle lukutaidon kehitystä mahdollisimman hyvin tukeva varhaiskasvatus.

1.1 Tavoite

Tämän pro gradu -tutkielman tavoitteena on kartoittaa, miten neuvoloissa työskentelevät terveydenhoidon ammattilaiset kokevat lapselle lukemisesta ja lukutaidosta valistamisen työssään. Kartoitus liittyy Lukukeskuksen vuosina 2019 – 2021 toteutettavaan Lukulahja lapselle -hankkeeseen, jolla pyritään lisäämään vanhempien tietoisuutta lukutaidosta ja lapselle lukemisen tärkeydestä. Tämä tutkimus kartoittaa tilannetta neuvoloissa ennen hanketta, ja se pohjautuu aiempaan, jo vuonna 2017 alkaneeseen Lue lapselle -hankkeeseen. Tutkimuksessa kartoitettiin myös Lue lapselle -hankkeen materiaalien toimivuutta neuvolatyössä.

Tutkimuksessa selvitetään terveydenhoidon ammattilaisten kokemuksia alle kouluikäisille lapsille lukemisesta sekä lukemisesta ja lukutaidosta valistamisesta osana työnkuvaa. Näitä ajatuksia selvittämällä voidaan luoda kokonaiskuvaa siitä, miten terveydenhoidon ammattilaiset kokevat valistamisen ja saada potentiaalisesti tietoa siitä, miten perheitä

voidaan parhaalla mahdollisella tavalla tukea lukemisen ottamisessa osaksi arkipäivää sekä lukemisen lukuisten myönteisten vaikutusten ymmärtämisessä.

Tutkimuksessa edetään kohti tavoitetta etsimällä vastauksia seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

- 1) Millaisia kokemuksia ja ajatuksia terveydenhoidon ammattilaisilla on lukutaidosta ja lukemisesta valistamisesta?
- 2) Millaisena osana työtä lukutaidosta ja lukemisesta valistaminen näyttäytyy terveydenhoidon ammattilaisille?

Tämän pro gradu -tutkielman toimeksiantajana toimii Lukukeskus. Lukukeskus on monialainen palveluorganisaatio, jonka tärkein tehtävä on edistää lukemista ja lukutaitoa esimerkiksi kokoamalla tietoa ja järjestämällä erilaisia lukemista edistäviä kampanjoita; sen toimintaa rahoittaa muun muassa opetus- ja kulttuuriministeriö (Lukukeskus 2019a). Lukukeskus käynnisti vuoden 2017 alussa Lue lapselle -hankkeen, joka on syntynyt tarpeesta muistuttaa vanhempia lukemisen tärkeydestä. Tavoitteena on valistaa vanhempia pienten lasten lukutaidon kehittämisestä sekä yhdessä ja ääneen lukemisesta tärkeänä vuorovaikutuksen keinona (Lue lapselle 2019). Suomalaisten lukutaidon säilyttämiseksi korkealla tasolla on tärkeää tuoda tietoa lukemisesta vanhempien tietoisuuteen jo varhaisessa vaiheessa.

Lue lapselle -hanketta on aiemmin toteutettu käytännössä tuottamalla neuvoloissa jaettavaksi materiaaleja, jotka sisältävät tietoa lasten lukutaidosta ja sen merkityksestä. Lisäksi Lue lapselle -nettisivustolta on saatavilla neuvoja ja tukea aiheeseen liittyen. Tässä tutkimuksessa käytetyt esitemateriaalit koostuvat Lukumitasta, jossa esitellään minkä tyyppistä kirjallisuutta minkäkin ikäiselle lapselle voidaan lukea, sekä Ammattilaisen opas - faktaesitteestä, jossa on terveydenhoidon ammattilaisille tietoa lukutaidosta ja sen kehittymisestä.

Lukukeskus toteuttaa vuosien 2019–2021 aikana myös Lukulahja lapselle -hankkeen, jossa jokaiselle vuosina 2019–2021 syntyvälle lapselle jaetaan kirjakassi. Lukulahja lapselle -hankkeessa vauvaperheille jaetaan neuvolatarkastuksen yhteydessä kirjakassi, joka

sisältää mm. kirjoja eri-ikäisille sekä kutsukortin kirjastoon. Neuvolat voivat tilata kirjasseja maksutta, ja ne ovat saatavilla suomeksi, ruotsiksi sekä yleisimmillä vähemmistökielillä. (Lukukeskus 2019b). Tämän tutkimuksen aineisto on kerätty keväällä 2019 ennen Lukulahja lapselle -hanketta, jolloin se kartoittaa hanketta edeltänyttä lähtötilannetta.

Lue lapselle ja Lukulahja lapselle -hankkeiden kehittämiseksi ja eteenpäin viemiseksi on ensiarvoisen tärkeää olla perillä siitä, mitä käytännön neuvolatyön kentällä tapahtuu. Tämä tutkimus tuottaa tietoa siitä, miten terveydenhoidon ammattilaiset kokevat lukemisesta ja lukutaidosta viestimisen, jolloin tätä viestintää ja valistusta voidaan edelleen kehittää. Tutkimus antaa myös neuvoloiden työntekijöille konkreettisen mahdollisuuden tulla kuulluksi ja antaa palautetta hankkeesta. Tutkimus syventää ymmärrystä siitä, miten lukemisesta on kannattavaa ja tarkoituksenmukaista valistaa. Neuvoloiden työntekijät ovat lapsiperheille tärkeä kontakti lapsen terveyteen ja kehitykseen liittyvissä asioissa, jolloin myös heidän käyttämällään viestinnällä voidaan olettaa olevan potentiaalia vaikuttaa lapsiperheiden lukukäyttäytymiseen.

1.2 Aineisto

Tämän tutkielman aineisto koostuu osasta Lukukeskuksen toteuttaman kyselytutkimuksen vastauksia sekä itse toteuttamistani neuvoloiden terveydenhoitajien haastatteluista. Lukukeskus toteutti maaliskuussa 2019 verkkokyselyn, jossa tutkittiin perheiden lukutottumuksia sekä terveydenhoitajien käsityksiä lukemisesta. Kyselyn tarkoituksena oli kartoittaa lapsille lukemisen tilaa Suomessa ennen Lukulahja lapselle -hankkeen käynnistymistä. Kyselyyn vastasi 1087 alle kaksivuotiaan lapsen tai lasten vanhempaa ja 85 neuvoloiden terveydenhoitajaa 30 paikkakunnalta. Kyselyn toteutti tutkimusyhtiö Innolink ja tiedot kerättiin sähköisesti verkkokyselyllä sekä puhelimitse.

Hyödynnän tässä tutkimuksessa vain terveydenhoitajien vastauksia, koska tarkoitukseni on tarkastella nimenomaan terveydenhoitoalan ammattilaisten kokemuksia lapselle lukemiseen liittyen. Terveydenhoitajille lähetetty verkkokyselylomake on liitteenä (Liite 2) ja esittelen analysoimiani vastauksia luvussa 4. Tarkastelen kyselyn vastauksista vain

osaa eli sellaisia kysymyksiä, jotka liittyivät tämän pro gradu -tutkielman tutkimuskysymyksiin. Esimerkiksi lasten kielellistä kehitystä koskeviin kysymyksiin en tässä tutkimuksessa paneudu. Kyselyssä kartoitettiin terveydenhoitajien näkemyksiä mm. seuraavista teemoista:

- lasten kielellinen kehitys ja sen mahdolliset muutokset
- lapselle lukemisen merkittävyys ja vaikutukset
- lukemiskulttuurin vahvistamiseen liittyvä yhteistyö
- lukemisen tärkeydestä puhuminen asiakasperheille sekä työntekijöiden ohjaaminen tähän neuvoloissa
- lapselle lukemiseen liittyvän koulutuksen tarve.

Tutkimusta varten haastateltiin kahta neuvoloissa työskentelevää terveydenhoidon ammattilaista eri puolilta Suomea. Haastatteluissa selvitettiin 1) terveydenhoidon ammattilaisten ajatuksia lukutaidosta viestimisestä osana heidän työtään sekä 2) terveydenhoidon ammattilaisten näkemyksiä Lue lapselle -hankkeen materiaalien toimivuudesta ja kehittymismahdollisuuksista. Haastatteluissa käytetty haastattelurunko on tämän tutkielman liitteenä (Liite 1). Haastattelu koostui sekä avoimista kysymyksistä että monivalinnoista (arvioitaessa Lue lapselle -materiaaleja). Haastattelut toteutettiin toukokuussa 2019. Nämä kaksi erityyppistä aineistoa mahdollistivat tutkimuksen aiheen tarkastelun sekä laadullisesta että määrällisestä näkökulmasta. Haastattelut edustavat laadullisempaa otetta, ja kyselytutkimus puolestaan tuo taustalle määrällistä dataa sekä laajempaa kuvaa terveydenhoitajien ajatuksista.

Haastattelulla on tutkimusmenetelmänä monenlaisia hyötyjä, joista Hirsjärven ja Hurmeen (2000: 34) mukaan keskeisimpiä ovat sen joustavuus tiedonhaun ohjaamisessa haastattelutilanteessa sekä vastausten taustalla olevien motiivien selvittäminen. Haastattelulla on menetelmänä toisaalta myös monia haasteita, kuten suuri työmäärä ja analysoinnin ongelmallisuus valmiiden mallien puuttuessa. Lisäksi haastattelutilanne voi mahdollistaa virheitä esimerkiksi siinä, että haastateltava saattaa pyrkiä antamaan ennemmin sosiaalisesti hyväksyttävän kuin totuudenmukaisen vastauksen, tai haastattelija voi

käytöksellään tahattomasti ohjata vastauksia tiettyyn suuntaan. (Hirsjärvi & Hurme 2000: 35.)

Haastattelu valittiin tämän tutkimuksen toiseksi aineistonkeruumenetelmäksi siitä syystä, että tutkimuksen tarkoituksena oli myös saada syventävää tietoa lukemiseen liittyvistä kysymyksistä; kyselytutkimus aiheen tiimoilta oli jo toteutettu Lukukeskuksen toimesta, ja siihen haluttiin tarkennuksia. Kokemusta lukemisesta valistamisesta osana neuvolatyötä sekä Lue lapselle -materiaalien käytöstä on ennen kaikkea neuvoloiden työntekijöillä, joten he olivat luonteva haastattelujen kohde. Haastattelut toteutettiin puhelimitse, ja puhelut tallennettiin haastateltavien suostumuksella. Haastateltavat etsittiin sähköpostitse lähestymällä sellaisista neuvoloista, joissa Lue lapselle -hanke oli käynnissä.

Haastattelut sisälsivät kaksi osaa. Ensimmäisen osan kysymykset on johdettu tutkimuskysymyksistä 1 ja 2, ja niillä etsitään tutkimuskysymyksiin tarkennuksia ja selvennyksiä. Toisessa osassa arvioitiin Lue lapselle -hankkeen materiaaleja, eli Lukumittaa ja Ammatilaisen opasta Opetushallituksen verkko-oppimateriaalin laatukriteerien (Opetushallitus 2006) perusteella, niiltä osin kuin ne soveltuvat juuri tämän materiaalin arviointiin. Eri tekijöitä arvioitiin numeerisesti kummankin materiaalin (Ammattilaisen oppaan ja Lukumitan) osalta erikseen. Lisäksi materiaaleista oli avoimia kysymyksiä. Haastateltavat pystyivät lisäksi haastattelutilanteessa vapaasti esittämään kommentteja missä tahansa kohdassa, sekä kysymään tarkennuksia ja lisäkysymyksiä.

1.3 Menetelmä

Käsittelin Lukukeskuksen toteuttaman kyselyn vastaukset vain tämän tutkimuksen tutkimuskysymyksiini liittyvin osin. Loput kerätystä aineistosta liittyy Lukukeskuksen käytötarkoituksiin eikä sitä eritellä tässä tutkielmassa. Käsittelin tätä tutkimusta varten vastaukset kyselyn kysymyksestä numero 1: Millaisia ajatuksia sinulla on lasten ja lapsiperheiden lukutottumuksista ja perheiden lukemaan innostamisesta? sillä juuri terveydenhoitajien ajatusten ja kokemusten selvittäminen on tutkielmani keskeisin tavoite. Vastauksia oli 85 kappaletta, jotka olivat kaikki avoimia vastauksia. Ensimmäiseksi vastaukset

luettiin läpi kertaalleen, minkä jälkeen ne uudelleen luettaessa läpi lajiteltiin kategorioihin sen mukaan, mitä asioita vastauksissa mainittiin. Näiden kategorioiden perusteella vastaukset jäsenneltiin siten, että samoihin kategorioihin kuuluvat vastaukset yhdisteltiin ja kategoriat itsessään järjestettiin sen mukaan, mihin tuli eniten vastauksia. Osa vastauksista kuului useampaan kategoriaan.

Haastattelut käsiteltiin siten, että ensin niistä tehdyt äänitallenteet litteroitiin tekstimuotoon niiden käsittelyn helpottamiseksi. Sen jälkeen ensimmäiseksi käsiteltiin avoimia kysymyksiä (kyselylomakkeen kysymykset 1–6) koskeva osuus. Litteroidut haastattelut luettiin läpi ja niitä etsittiin yhtäläisyyksiä. Tässä vaiheessa näkökulma oli toisaalta vastausten etsiminen tutkimuskysymyksiin, kuitenkin niin, että katsottiin myös, mitä aineistosta nousee esiin. Samoja teemoja käsitteleviä kohtia litteroinneissa merkittiin tekstiin esimerkiksi eri värein. Kun aineisto oli useaan kertaan käyty läpi, koottiin yhteneviä asioita käsitteleviä kohtia yhteen ja hahmoteltiin niistä yhtenäinen teema. Lopuksi käsiteltiin Lue lapselle -materiaaleja arvioiva osuus.

Kun sekä kyselyvastauksista että haastatteluista oli hahmoteltu kategoriat ja teemat, etsittiin näistä yhteneväisyyksiä tutkimuskysymyksiin peilaten. Analyysissa hyödynnettiin myös muita kyselytutkimuksessa kerättyjä vastauksia, joista muodostettujen taulukoiden avulla joitakin havaittuja ilmiöitä voitiin tarkentaa tai selittää. Muiden kyselyn kysymysten avoimia vastauksia ei kuitenkaan analysoitu tätä tutkimusta varten. Aineiston analyysin etenemistä kuvaa Kuvio 1.

Kuvio 1. Aineiston analyysin eteneminen.

Haastattelu- ja kyselyvastaukset käsiteltiin erikseen sen vuoksi, että ne on kerätty eri menetelmillä ja ovat siten tutkimusaineistona erityyppisiä, jolloin ne myös vaativat erilaista käsittelyä (esimerkiksi haastattelut tulee ensin litteroida). Täten tutkimuksen kannalta katsottiin mielekkääksi yhdistää aineisto vasta siinä vaiheessa, kun molempien aineiston osien osalta oli erikseen jo tehty jonkin verran analyysia. Tutkimuksen tavoitteen ja tutkimuskysymysten kannalta selkeintä on kuitenkin käsitellä tulosten raportointi yhtenäisenä, kuten teen tämän tutkimuksen luvussa 4.

Haastatteluja toteuttaessa havaittiin, että Lue lapselle -materiaalien arviointi haastattelu-tyyppisesti ei tuottanut kovinkaan paljon sellaista dataa, jonka analysointi olisi tuottanut tutkimuksen kannalta mielekkäitä tuloksia, kuten tavoitteena ollut materiaalien kehittämistä. Haastateltavat kokivat materiaalit mieluisiksi ja toimiviksi, eikä niistä löytynyt mainittavia puutteita. Näin ollen esittelen haastattelujen materiaalien arviointiosaa analyysissä vain lyhyesti.

2 LUKUTAITO JA LUKEMINEN

Tässä luvussa taustoitan sitä, millainen merkitys vanhemman kanssa yhdessä lukemisella on alle kouluikäiselle lapselle erityisesti vuorovaikutustaitojen ja lukutaidon kehittymisen kannalta. Käsittelen myös lukutaitoa ja -taitoja yleisesti sekä erilaisia näkökulmia niihin, sekä suomalaislasten ja -nuorten pärjäämistä kansainvälisissä lukutaitotutkimuksissa. Lisäksi taustoitan Suomessa tehtyä lukemisen edistämistyötä.

Lapsen kasvattaminen on hyvin yksilöllinen, vanhemmista ja heidän taustoistaan ja arvoistaan riippuvainen prosessi. Ennen kouluikää suurin rooli lapsen kasvatuksessa onkin juuri hänen vanhemmillaan, tai muulla lähimmällä hoitajalla, johon lapsi on muodostanut kiintymyssuhteen ja jonka kautta lapsen minuus kehittyy erityisesti lapsen kolmen ensimmäisen ikävuoden aikana (Keltikangas-Järvinen 2012: 26-27). Suomessa suuri osa lapsista osallistuu kuitenkin ennen kouluikää varhaiskasvatukseen. Varhaiskasvatuksella tarkoitetaan yleisesti alle kouluikäisten lasten suunnitelmallista ja tavoitteellista kasvatusta, joka koostuu opetuksesta ja hoidosta. Varhaiskasvatusta järjestetään esimerkiksi päiväkodeissa, perhepäivähoidossa tai kerhotoimintana. (Opetushallitus 2019.)

Suomessa varhaiskasvatusta ohjaavat erilaiset kriteerit, joista kerrotaan Opetushallituksen Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2018). Kriteereissä on huomioitu myös lapsen tarpeet kielellisen ja vuorovaikutuksellisen kehityksen suhteen. Viestien tuottamisen ja tulkinnan taidoista käytetään perusteissa termiä *monilukutaito*, johon mainitaan sisältyvän ”erilaisia lukutaitoja kuten kuvanlukutaito, numeerinen lukutaito, medialukutaito ja peruslukutaito” (Opetushallitus 2018: 26). Perusteissa ohjeistetaan tukemaan lapsen kielellisen ilmaisun monipuolistumista; lapsen kielellinen muisti kehittyy esimerkiksi lorujen ja kielellä leikkittelyn avulla (Opetushallitus 2018: 42).

Lapselle lukemista kuvataan Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa välineeksi pohtia merkityksiä ja opetella uusia käsitteitä (Opetushallitus 2018: 42). Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön oppaassa Lastenneuvola lapsiperheiden tukena (2004) korostetaan lapselle puhumisen ja lukemisen tärkeyttä, sillä ne edesauttavat myös lapsen puheen kehittymistä ja

ymmärryksen kasvamista. Lukemisen hyödyt siis pääosin tunnustetaan suomalaisessa yhteiskunnassa ainakin suositus- ja suunnitelmatasolla. On kuitenkin eri asia, kuinka moni perhe on tietoinen kaikista niistä lapsen kehitykseen liittyvistä asioista, joihin lukemisella voidaan vaikuttaa, ja kuinka monella on resursseja, aikaa ja halua pyrkiä niihin vaikuttamaan.

2.1 Lukeminen vuorovaikutuksena

Tärkein paikka lapselle kasvatuksen kannalta on koti, sillä siellä lapsi viettää yleensä eniten aikaa elämänsä alkutaipaleella. Vanhempien merkitys lapsen ensisijaisina hoitajina on suuri, joten olennaista on myös se, millaista tietoa heillä on kasvatuksesta ja miten sitä kotona toteutetaan. Lukukeskuksen Lue lapselle -hanke pyrkii vaikuttamaan juuri siinä kohdassa, jossa lapsi ei ole vielä esimerkiksi päivähoidon piirissä. Lapsi kuitenkin oppii ja imee vaikutteita itseensä jo syntymästään alkaen, jopa ennenkin sitä. Vanhemman ääni tulee vauvalle tutuksi jo ennen syntymää ja vielä kohdussa olon aikana lapsi kiintyykin ennen kaikkea siihen (Huotilainen 2009: 121). Äidin ja lapsen välistä suhdetta voidaan siis vahvistaa jo raskauden aikana esimerkiksi juttelemalla vauvalle. Lapsen synnyttyä ensimmäiset elinvuodet ovat erityisen tärkeitä: tutkimuksissa on kyetty näyttämään, että mitä aiemmin lapselle lukeminen aloitetaan, sitä enemmän siitä on hyötyä lapsen kielelliselle kehitykselle (Dunst, Simkus & Hamby 2012: 1).

Monet varhaiset, myöhemmän elämän kannalta kriittiset kehitysvaiheet muovaavat lapsen valmiuksia myös lukutaidon suhteen. Mikäli lapsi tottuu jo kotona kirjoihin, ääneen lukemiseen ja kenties itsekin lukemisen opetteluun jo ennen koulun alkamista, on hänellä paremmat mahdollisuudet menestyä koulussa kuin sellaisella lapsella, joka ei ole päässyt osalliseksi tällaisesta. Lapsen niin sanottu lukemisvalmius on sitä parempi, mitä enemmän hänen ympäristössään on kielellistä tietoisuutta tukevia vaikutteita (Heikkilä-Halttunen 2015: 168). Taloudellisten ja muiden resurssien lisäksi paljon on kuitenkin kiinni vanhempien asenteesta ja siitä, kuinka tärkeänä lukemista ja lukutaitoa kotona pidetään. Nämä asenteet heijastuvat myös siihen, miten lapsen kanssa ollaan vuorovaikutuksessa ja millaisia virikkeitä hänelle tarjotaan. Vuorovaikutustaidoilla on lapsen myöhemässä

elämässä suuri merkitys ihmissuhteiden luomisessa sekä koulutuksen ja työelämän kentille pääsyssä. Lukemisen merkitys kytkeytyykin lapsen varhaisessa elämässä vahvasti vuorovaikutukseen. Vauvalle ja pienelle lapselle yhteinen lukuhetki on ennen kaikkea hoivaa ja läheisyyttä. (Heikkilä-Halttunen 2015: 13.)

Lapsia on perinteisesti viihdytetty esimerkiksi erilaisilla lauluilla ja loruilla (Lipponen 2001: 86). Viihtymisen lisäksi tällaiset perinteet ovat edesauttaneet lapsen sanavaraston karttumista. Lapsen ensimmäiset kolme vuotta ovat erityisen tärkeitä, sillä silloin lapsen mielikuvitusvaltaista ajattelua, puheilmaisua ja motoriikkaa ohjaavat aivoalueet kehittyvät nopeasti (Heikkilä-Halttunen 2015: 23). Kielellinen vuorovaikutus lapsen kanssa opettaa tälle myös muunlaista vuorovaikutusta. Lapsi oppii vastaanottamaan sosiaalista palautetta, kuten esimerkiksi erilaisia kasvojen ilmeitä, ja tulkitsemaan niitä. Esimerkiksi kuvakirjoja voidaan käyttää lapsen tunnekasvatuksessa, sillä niiden avulla lapsi oppii paitsi tunnistamaan omia tunteitaan, myös huomioimaan muiden tunteet paremmin (Heikkilä-Halttunen 2015: 49).

Kulttuurimme muutoksen ja yhä hektisemmän elämäntyylin myötä nykylasten elämässä voivat olla harvassa hetket, jolloin vanhempi antaa lapselle jakamatonta huomiotaan, keskittyen pelkkään läsnäoloon. Yhdessä lukeminen on yksi väline tällaisen yhdessäolon järjestämiseen. Kielellisten valmiuksien kehittämisen lisäksi tällainen yhdessäolo antaa lapselle tärkeän kokemuksen osallisuudesta. Kun lapselle annetaan aikaa, hän tuntee olevansa tärkeä ja arvokas. Yhteisillä lukuhetkillä on merkitystä paitsi lapsen lukemaan oppimisen kannalta, myös puhumaan opettelun kannalta. Lapsi oppii puhumaan matkimalla ympäristössään kuuluvia ääniä (Goldstein, King & West 2003: 8030-8035) ja näin ollen myös vanhempien puheella on suuri rooli lapsen puheen kehityksessä. Vanhemman tuttu ääni voi myös rauhoittaa lasta vaikkapa iltasadun yhteydessä nukkumaan mennessä.

Nyky-yhteiskunnassa kommunikoimme yhä enenevässä määrin tekstin avulla, esimerkiksi älypuhelimien sovellusten kautta. Fyysisen vuorovaikutuksen vähetessä myös kasvatuksessa täytyy kiinnittää erityistä huomiota siihen, että lapsi oppii myös sanatonta kommunikointia sekä eleiden ja ilmeiden tulkintaa. Kirjat myös opettavat lapselle vuorovaikutusta ja helpottavat sosiaalista kanssakäymistä, sekä antavat hänelle välineitä

ilmaista ja käsitellä tunteitaan (Heikkilä-Halttunen 2015: 39). Kun lapsen tunneäly kehittyy, kehittyy myös hänen itsetuntonsa ja -tuntemuksensa (Heikkilä-Halttunen 2015: 39).

Yhteisten lukuhetkien vaikutus ei ole pelkästään yksisuuntainen. Sen lisäksi, että lapsi oppii pikkuhiljaa monenlaisia taitoja kuuntelemalla, katselemalla ja lopulta opettelemalla lukemaan itse, on lukeminen myös vanhemmalle hyvä keino rauhoittua sekä tutustua omaan lapseen ja tämän tapoihin ajatella ja tuntea. Kirjojen avulla voidaan käsitellä monenlaisia asioita, joita kenties muutoin olisi vaikea ottaa lapsen kanssa puheeksi, kuten esimerkiksi sisaruksen syntymään liittyvät mahdolliset mustasukkaisuuden tunteet. Kirjojen avulla voidaan pienen lapsen kanssa myös opetella uusia taitoja, vaikkapa vaipoista luopumista.

2.2 Suomalaislasten ja -nuorten lukutaito

Suomi tunnetaan maailmalla koulutusjärjestelmästä ja sen tuomista mahdollisuuksista kaikille kansalaisille sosioekonomisesta taustasta riippumatta. Myös suomalaislasten ja -nuorten lukutaito on kansainvälisissä tutkimuksissa ollut vuodesta toiseen kärkimaiden joukossa. Joitakin huolestuttavia trendejä, kuten poikien lukutaidon heikkeneminen, on kuitenkin ollut havaittavissa (Leino, Ahonen, Hienonen, Hiltunen, Lintuvuori, Lähteinen, Lämsä, Nissinen, Nissinen, Puhakka, Pulkkinen, Rautopuro, Sirén, Vainikainen & Vetterranta 2019: 42). Lukutaidon tutkiminen ja mittaaminen on haasteellista, ja siitä puhuessa käsitetään yleensä monia erilaisia, toisiinsa linkittyviä taitoja.

Lukutaito voidaan määritellä monella tavalla. Yksinkertaisimmillaan sillä voidaan tarkoittaa mekaanista lukutaitoa, eli pelkkää kirjainten ja sanojen tunnistamista, mutta ei välttämättä niiden ymmärtämistä. Ymmärtäminen onkin avainsanoja lukutaidosta puhuttaessa. Lukeminen on paitsi ymmärtämistä, myös tulkintaa: harva teksti on jokaiselle lukijalle täysin sama, ja merkitykset värittyvät lukijan kokemusten mukaan. Myös lukijan yleissivistys ja tietämys aiheesta vaikuttavat tekstin kriittiseen arviointiin ja vaikuttavuuteen. Tässä tutkimuksessa keskityn mekaanista lukutaitoa huomattavasti laajempaan näkemykseen lukutaidosta, jota on hyödynnetty esimerkiksi lukutaidosta tehdyissä laajoissa

kansainvälisissä tutkimuksissa, kuten PISA (*Programme for International Student Assessment*) ja PIRLS (*Progress in International Reading Literacy Study*). Tämän näkemyskeskiössä ovat merkitysten rakentaminen, yhteisöön liittyminen sekä lukemisen monet eri tarkoitukset.

PIRLS on kansainvälinen lasten lukutaitotutkimus, jossa tarkastellaan alakouluikäisten, pääasiassa neljäsluokkalaisten, lukutaitoa eri maissa. Tämä on katsottu lapsen kehityksessä vaiheeksi, jolloin lukeminen on muuttunut opettelemisesta pidempien tekstien lukemiseen ja lukutaidon monipuoliseen hyödyntämiseen sekä huviksi että hyödyksi. Tutkimusta on toteutettu viiden vuoden välein vuodesta 2001 lähtien, ja Suomi on ollut mukana vuosina 2011 ja 2016. PIRLS-tutkimuksen taustalla on oppimistulosten arviointia jo 1960-luvulta lähtien tehnyt IEA-järjestö (*International Association for the Evaluation of Educational Achievement*). (Leino, Nissinen, Puhakka & Rautopuro 2017: 5.) PIRLS-tutkimuksessa lukutaitoa lähestytään lukemisen funktionaalisuutta korostaen, ja sen nähdään olevan eri tyyppisten tai eri muodossa olevien tekstien ymmärtämistä ja käyttöä. Lukeminen on myös vuorovaikutteinen ja merkityksiä rakentava prosessi. Lukemiselle voidaan löytää erilaisia tarkoituksia, kuten omaksi iloksi lukeminen, oppiminen sekä yhteiskuntaan osallistuminen, joista PIRLS:ssä tarkastellaan kahta ensimmäistä kirjallisen kokemuksen saamisen ja tiedon hankkimisen ja käyttämisen muodossa. Yhteiskuntaan osallistumisen nähdään tulevan olennaiseksi vasta myöhemmällä iällä, jolloin neljäsluokkalaisten lukemisessa se ei vielä erityisesti korostu. (Leino ym. 2017: 7.)

Vuoden 2016 PIRLS-tutkimuksessa suomalaislapset pärjäsivät kansainvälisesti verraten hyvin: Suomi sijoittui tutkimukseen osallistuneista 50 maasta viidenneksi, mikä vastaa edellisen tutkimusvuoden 2011 tasoa (Leino ym 2017: 14). Tämän tason ylläpitäminen vaatii kuitenkin edelleen töitä, ja huomioitavaa on esimerkiksi se, että vanhempien kielteinen asenne lukemista kohtaan on lisääntynyt tilastollisesti merkitsevästi (Leino ym. 2017: 55). PIRLS:n ja muiden lukutaitotutkimusten mukaan vanhempien asenteella on suuri merkitys sen kannalta, miten heidän lapsensa suhtautuvat lukemiseen, ja nähtävissä onkin, että lukukielteisen vanhempien määrän lisääntymisen myötä on lisääntynyt myös lukukielteisten lasten määrä (Leino 2017: 55). Leino ym. kiinnittävät huomion myös siihen seikkaan, että neljännen luokan jälkeen jokin lukemisessa selkeästi muuttuu, sillä

PIRLS:ssä ero tyttöjen ja poikien lukutaitojen välillä ei ole vielä kovin suuri, mutta PISA:ssa ero on jo hyvin huomattava (Leino 2017: 56).

Suomalaislapset hallitsivat tiedonhaun ja yksinkertaisten päätelmien tekemisen osa-alueet paremmin kuin luetun tulkitsemisen ja arvioinnin; ero tässä oli tilastollisesti merkitsevä (Leino ym. 2017: 20). Suomessa opetuksessa onkin panostettu tietoteksteihin, mikä näkyy myös tuloksissa; raportissa muistutetaan kuitenkin siitä, että myös luetun tulkinta ja arviointi ovat tärkeitä taitoja erityisesti internetissä, jota jo neljäsluokkalaisetkin käyttävät paljon ja jossa kohdataan monenlaisia tekstejä (Leino ym. 2017: 56).

PISA (*Programme for International Student Assessment*) on laaja OECD-maiden tutkimusohjelma, jonka tarkoitus on arvioida peruskoulun päättövaiheessa olevien nuorten taitoja tiedon etsimisessä, arvioimisessa ja soveltamisessa. PISA-tutkimuksessa lukutaito on yksi säännöllisesti arvioitavista osa-alueista matematiikan ja luonnontieteiden lisäksi. Jokaisella tutkimuskerralla, joita on kolmen vuoden välein, yksi näistä osa-alueista on vuorotellen niin sanottu pääarviointialue: vuoden 2018 PISA-tutkimuksessa tämä pääarviointialue oli lukutaito. (Leino ym. 2019: 8.) PISA:ssa lukutaidon arvioinnissa vuodesta 2018 eteenpäin käytetty lukutaidon määritelmä on seuraavanlainen:

Lukutaito on tekstien ymmärtämistä, käyttöä, arviointia, reflektointia sekä niiden lukemiseen sitoutumista lukijan omien tavoitteiden saavuttamiseksi, tietojen ja valmiuksien kehittämiseksi sekä yhteiskuntaelämään osallistumiseksi. (OECD 2019: 27, suom. Leino ym. 2019: 12.)

Tässä määritelmässä korostuvat siis pelkän tiedon hankkimisen ja käyttämisen tai subjektiivisen lukukokemuksen lisäksi myös pidempijänteinen toiminta, sitoutuminen sekä tavoitteellisuus. Peruskoulun päättövaiheessa olevien osalta on myös katsottu mielekkääksi arvioida yhteiskuntaan osallistumista.

Suomi on ollut pitkään PISA-tutkimuksessa lukutaidon osalta menestyvimpiä maita, vuosina 2000 ja 2003 jopa kaikista osallistuvista maista parhaita (Arffman & Nissinen 2015: 29). Viimeisimmän, vuoden 2018 PISA-tutkimuksen, mukaan suomalaisnuorten lukutaito on edelleen huipputasolla; Suomi oli jaetulla kärkisijalla Kiinan, Singaporen, Viron

ja Kanadan kanssa. Näiden viiden ensimmäiseksi sijoittuneen maan tulokset eivät eronneet tilastollisesti merkitsevästi toisistaan. (Leino ym. 2019: 20–21.)

Kansainvälisesti verraten erinomaisesta tasosta huolimatta Leino ym. kiinnittävät tutkimusraportissa huomion niihin suomalaisnuoriin, jotka eivät saavuta suoritustasoa 2 (välttävä lukutaito). Tätä tasoa pidetään PISA-arvioinneissa riittävänä tasona yhteiskunnassa pärjäämisen kannalta, ja vuoden 2018 tutkimuksessa tason 2 alle jäi vajaat 14 % suomalaisista oppilaista. Aiempien vuosien tutkimuksiin verrattuna näiden heikkojen lukijoiden määrä on lisääntynyt tilastollisesti merkitsevästi, vuoteen 2009 verrattuna jopa viiden prosenttiyksikön verran. Huolestuttavana voidaankin pitää sitä, että Suomessa on yhä suurempi joukko syrjäytymisvaarassa olevia nuoria, joiden lukutaito ei ole riittävä yhteiskunnassa toimimiseen. (Leino ym. 2019: 23.) Lisäksi huolimatta muihin OECD-maihin verrattuna edelleen erittäin hyvästä tasosta, on suomalaisnuorten lukutaitopistemäärä laskenut kolmanneksi eniten kaikkien vuosina 2000–2012 PISA-arviointeihin osallistuneiden maiden joukossa; eniten pistemäärät ovat laskeneet Ruotsissa ja Islannissa (Arffman & Nissinen 2015: 29).

Syitä suomalaisnuorten heikentyneeseen lukutaitoon, joka on havaittu vuodesta 2009 lähtien, etsitään vuoden 2012 PISA-tuloksia erittelevässä raportissa (Väljærvi ym. 2015: 4). Raportin mukaan eniten lukutaito on heikentynyt sellaisilla oppilailla, jotka ovat kulttuurisesti vähäosaisista kodeista. Tällä vähäosaisuudella tarkoitetaan koteja, joissa kulttuurinen pääoma, kuten klassinen kirjallisuus ja taideteokset, on vähäistä. Selvä yhteys on myös siinä, että tutkimuksissa parhaiten menestyneet lukijat tulevat kodeista, joissa on eniten kirjoja. (Arffman & Nissinen 2015: 37–38.) Kaikissa PISA-arvioinneissa on niin ikään ollut selkeä yhteys nuorten lukutaidon ja heidän vanhempiensa ammatillisella asemalla ja koulutuksella. Korkeasti koulutettujen vanhempien lapset menestyvät PISA-tutkimuksissa muita ryhmiä paremmin. (Arffman & Nissinen 2015: 36.)

PISA-arvioinneissa on mitattu myös oppilaiden asennetta koulunkäyntiä kohtaan kysymällä kuinka hyödyllisenä he koulunkäyntiä pitävät. Asenteita on Suomen osalta tarkasteltu vuosina 2003, 2009 ja 2012, jolloin on joka kerta voitu todeta, että myönteinen asenne on yhteydessä hyvään lukutaitoon sekä tytöillä että pojilla. (Arffman & Nissinen

2015: 39.) Arffman ja Nissinen (2015: 43) toteavatkin, että myönteinen asenne koulunkäyntiin jo itsessään vaikuttaa myös lukutaitoon positiivisesti, sillä koulussa lähtökohtaisesti luetaan paljon. Samoin kodin suuri kulttuurinen pääoma sekä korkeasti koulutettujen vanhempien esimerkki selittävät melko luontevasti sitä, että tällaisten kotien lapset keskittyvät koulunkäyntiin ja ovat siten taitavia lukijoita (Arffman & Nissinen 2015: 43).

Suomalaisen koulun suurimmiksi haasteiksi Arffman ja Nissinen (2015: 44) nimeävät maahanmuuttajien lukutaidon kehittämisen sekä niiden oppilaiden motivoinnin, joita koulunkäynti ei juuri kiinnosta; tämä motivaatio-ongelma koskee erityisesti poikia. Myös heikko-osaisuus vaikuttaa lukutaitoon, sillä nuoren jäädessä vaille jopa perustarpeiden tyydyttymistä heikkenee myös kyky keskittyä koulunkäyntiin entisestään (Arffman & Nissinen 2015: 44-45). Maahanmuuttajanuorten kantaväestöä heikompi menestys selittyy osin sillä, että he osaavat heikommin itse opetuskieltä eli suomea tai ruotsia. Heidän kielitaitonsa parantaminen olisikin tärkeää heidän opiskelunsa helpottamiseksi ylipäätään. (Arffman & Nissinen 2015: 43.)

Lukutaidon kytkeytyessä hyvin voimakkaasti koulunkäyntiin ja sen myötä yhteiskunnassa toimimiseen laajemmin voidaan ajatella, että on olemassa monenlaisia lukutaitoja, joita tarvitaan elämän erilaisissa tilanteissa. Esimerkiksi Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (Opetushallitus 2018: 26) käytetäänkin käsitettä monilukutaito. Mekaaninen lukutaito on nyky maailmassa aivan välttämätön arjen taito, mutta yksistään se ei riitä vielä kovin pitkälle; yksilön mahdollisuuksia menestyä elämässä ja osallistua yhteiskuntaan edistävät monipuoliset luku- ja tekstitaidot. Kuvaavaa on, että esimerkiksi Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa ei puhuta lukutaidosta sinällään, vaan nimenomaan monilukutaidosta.

Monilukutaitoa voidaan kuvata eräänlaiseksi sateenvarjokäsitteeksi, johon sisältyvät esimerkiksi medialukutaito, kuvanlukutaito sekä kulttuurinen ja kriittinen lukutaito (Leino & Kallionpää 2016: 7). Sen juuret ovat englannin kielen multiliteracy-käsitteessä. Koska *literacy*-sanalla tarkoitetaan lukutaidon lisäksi myös kirjoitustaitoa, on monilukutaidon käsitteessä molemmat ulottuvuudet mukana. Monilukutaitoon yhdistetään tyypillisesti myös tieto- ja viestintäteknikan mahdollisuudet. (Leino & Kallionpää 2016: 7.)

Monilukutaitoista henkilöä voisi kuvata vaikkapa siten, että hän kykenee lukemaan, tulkitsemaan ja tuottamaan erilaisia sisältöjä eri muodoissa, oli kyse sitten painetusta tekstistä tai vaikkapa videosta (Leino & Kallionpää 2016: 8). Nykymailman jatkuvasti muuttuvassa ja kaikkialla tarjolla olevassa teksti- ja kuvaviidakossa korostuvatkin monenlaiset taidot. Monilukutaidon eri osa-alueita voikin olla vaikea erottaa toisistaan (Leino & Kallionpää 2016: 8).

Monilukutaiton käsite otettiin käyttöön perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa vuonna 2014, ja sen taustalla on ollut luku- ja kirjoitustaitojen uudelleen jäsentäminen maailman muuttuessa. (Harmanen 2016: 13.) Monilukutaito on opetussuunnitelmassa yksi seitsemästä laaja-alaisen osaamisen alueista (Harmanen 2016: 15.) Lukutaidon merkitys laajenee, eikä perinteinen käsitys lukutaidosta enää kuvaa niitä tekstitaitoja, joita nykymaailmassa tarvitaan. Taustalla ovat olleet myös tutkimustulokset nuorten lukutaidon heikkenemisestä sekä perinteisen lukuharrastuksen vähenemisestä. (Harmanen 2016: 15.) Monilukutaitoon kuuluvat myös tekstien tulkinnan ja tuottamisen erilaiset sosiaaliset ja kulttuuriset ulottuvuudet sekä prosessinomainen luonne. Se perustuu laajaan tekstikäsitukseen, jossa teksteiksi ymmärretään myös esimerkiksi audiovisuaaliset tai numeeriset sisällöt pelkän kirjoitetun, painetun tai digitaalisen, tekstin sijaan (Harmanen 2016: 16). Monilukutaito ei välttämättä edellytä teknologian käyttöä, mutta se helpottaa nykyisen tekstimaailman käyttöä myös omiin tarkoituksiin (Leino & Kallionpää 2016: 8).

Lukutaidon kannalta monilukutaito on hyvin laaja kokonaisuus, joka voi sinällään olla vaikea hahmottaa. Se kuitenkin kuvastaa monimutkaista ja jatkuvasti muuttuvaa maailmaa, jossa nykyään elämme: muutokseen on totuttava, sillä se on jatkuvasti läsnä. Hyvän pohjan monilukutaidolle tarjoonee erilaisille teksteille altistuminen jo pienestä pitäen. Maailman muuttuessa myös oppimiseen on jatkuvasti tarjolla myös muita välineitä kuin perinteinen kirja. Vaikka kirjojen rinnalle ovat tulleet myös muut mediat, kirjojen lukemisella on myös laajempi sivistyksellinen tehtävä: erityyppinen kirjallisuus lapsen eri ikävaiheissa auttaa lasta hahmottamaan maailmaa ja tarjoaa keinoja käsitellä erilaisia kokemuksia. (Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus 2004: 91.) Monipuolisesti erilaisia aiheita ja kulttuureja käsittelevä kirjallisuus moninaistaa lapsen maailmankuvaa.

2.3 Lukemisen edistäminen ja yhteiskunnallinen asema

Lukemista tapahtuu ja sitä tehdään jatkuvasti enemmän monissa muissa formaateissa, kuin perinteisen kirjan kautta. Vaikka erilaisilta näytöiltä tapahtuva lukeminen ja esimerkiksi e-kirjat voidaan yhdistää myös kätevyYTEEN ja helppouteen, toisinaan myös perinteinen, paperinen kirja on formaattina edelleen monille mieleinen. Lukukeskuksen toteuttamassa 100-vuotiaan Suomen uusi lukutaito -hankkeessa tutkittiin kirjan formaatin vaikutusta 4. luokkalaisten lukuintoon ja lukukokemukseen (Tarvainen 2016: 1). Hankkeessa tarkasteltiin sähköistä lukemista: keskeisin tavoite oli selvittää, kuinka kirjan muoto vaikuttaa lukuintoon. Hankkeessa mukana olevissa kouluissa jaettiin yhdelle luokalle tabletit, joissa oli valmiina valikoima e-kirjoja, ja sama valikoima annettiin toiselle saman koulun luokalle painettuina kirjoina. (Tarvainen 2016: 1.)

Yhtenä hankkeen tuloksena oli, että asetettaessa vastakkain e-kirja ja paperikirja, valitsivat oppilaat kirjan mielekkäämmäksi ja toimivammaksi kaikkien eri tekijöiden osalta. Painettuun kirjaan liitettiin esimerkiksi emotionaalinen ulottuvuus: siihen liittyi muistoja ja siten paljon tunteita, toisin kuin toistaiseksi e-kirjaan (Tarvainen 2016: 54). Kuitenkin joillekin ryhmille, esimerkiksi pojille, e-kirja oli mielekkäämpi versio. (Tarvainen 2016: 52.) Myös tutkimuksessa haastatellut opettajat kertoivat havainneensa, että tablettimuotoiseen kirjaan tarttuivat herkemmin oppilaat, joita lukeminen ei ollut aiemmin niin paljon kiinnostanut (Tarvainen 2016: 53.)

Lukemisen ja lukutaidon tulevaisuutta mietittäessä ei siis luultavasti ole kovin hedelmällistä asettaa vastakkain perinteistä, painettua kirjaa ja esimerkiksi e-kirjoja tai muita digitaalisia tekstisisältöjä. Kummastakin voidaan hahmotella ominaisuuksia, joilla voidaan edistää kunkin yksilön tai ryhmän tarpeita ja oppimista. E-kirjat saattavat innostaa erityisesti niitä, joiden on vaikea keskittyä perinteiseen kirjaan, mutta toisaalta fyysinen kirja tuo taukoa erilaisten näyttöjen ääressä vietettyyn aikaan, jota on muutoinkin elämässämme jo paljon esimerkiksi tietokoneella työskentelyn vuoksi (Herkman & Vainikka 2012: 25). Herkman ja Vainikka (2012) ovat tutkineet 1980-luvulla ja 1990-luvun alussa syntyneiden nuorten aikuisten median käyttöä ja lukemisen tapoja. He ovat hahmotelleet

viisi eri lukijatyyppeä, joista yleisimpien tyyppien lukemiskäytäntöjä määrittää ennen kaikkea sosiaalisuus ja vuorovaikutus, esimerkiksi lukusuositukset saadaan usein ystäviltä (Herkman & Vainikka 2012: 105-106).

Suomen asema vahvana lukutaitomaana vaatii, kuten edellä todettiin, myös työtä. Suomalaisissa kouluissa onkin hyödynnetty erilaisia lukemaan innostamisen menetelmiä jo pitkään. Perinteistä luokassa ääneen lukemista ei toteuteta enää niin paljon (Heikkilä-Halttunen 2015: 192), mutta sen sijaan hyödynnetään muita menetelmiä, kuten parilukeminen, lukupiirit, lukudiplomi ja kirjavinkkaus. Parilukemisen ideana on ajatusten vaihtaminen luetusta kirjasta; siinä kaksi lukutaidoltaan samantasoista lasta lukee samaa kirjaa, joko vuorotellen tai omaan tahtiinsa, ja sitten keskustelee kirjasta. Lukupiirissä useamman lapsen ryhmä keskustelee samasta kirjasta, ja piirin jäseniä voi yhdistää vaikkapa jokin harrastus tai muu yhteinen mielenkiinnon kohde. (Heikkilä-Halttunen 2015: 192-193.) Lukudiplomi annetaan sellaisille oppilaille, jotka osoittavat erityistä harrastuneisuutta lukemisen suhteen, ja sen voi saada lukemalla luokka-asteen mukaan valikoituvia kirjoja, tai vapaamuotoisia tehtäviä suorittamalla (Heikkilä-Halttunen 2015: 195).

Kirjavinkkausta tehdään Suomessa esimerkiksi kirjastonhoitajien toimesta, ja siinä kirjavinkkari kertoo omasta lukukokemuksestaan; ideana on innostaa kuulija lukemaan (Heikkilä-Halttunen 2015: 197). Kirjavinkkausta tehdään Suomessa monissa kouluissa, ja sen voi yhdistää kirjaston käytön opettamiseen. Lisäksi siinä voi olla erilaisia teemoja liittyen vaikkapa kirjan lajityyppiin, tai tietyn ikäisille lapsille suunnattuihin kirjoitin (Heikkilä-Halttunen 2015: 197). Suositeltavaa on myös, että kouluissa olisi joka luokassa kirjoja, tai että koululla olisi oma kirjasto tai se sijaitsisi kirjaston läheisyydessä (Heikkilä-Halttunen 2015: 195). Myös Lukukeskus tekee monipuolista työtä lukutaidon ja lukemisen edistämiseksi: jokakeväinen, valtakunnallinen Lukuviikko tarjoaa virikkeitä muun muassa päiväkodeille ja kouluille (Heikkilä-Halttunen 2015: 196).

Suomen aiempaa heikommat PISA-tulokset ovat viime vuosina herättäneet huolta suomalaisten lukutaidosta ja lukemisesta myös yhteiskunnallisella tasolla. Lukemiseen ja lukutaitoon onkin myös panostettu, esimerkiksi Suomen Kulttuurirahaston toiminnassa sillä on ollut erityisasema viimeisen kahden vuoden aikana ja muun muassa

Lukukeskuksen Lukulahja lapselle -hanke on Kulttuurirahaston rahoittama (Suomen Kulttuurirahasto 2020). Tällaiset panostukset ovat merkittäviä myös siltä kannalta, että hyvän lukutaidon laaja merkitys tunnustetaan yhteiskunnallisesti ja sitä pyritään tukemaan jo varhaisessa vaiheessa lapsuutta, etenkin niissä perheissä, joiden kotoa ei kirjoja valmiiksi löydy.

Järvinen ja Jahnukainen (2008: 140) käsittelevät hyvä- ja huono-osaistumista suomalaisessa perus- ja keskiasteen koulutuksessa. Vaikka suomalaista koulutusjärjestelmää pidetään esimerkiksi oppilaiden sosioekonomisen aseman kannalta hyvin tasa-arvoisena, on silti joitakin väestöryhmiä, joiden kesken resurssit eivät jakaudu tasaisesti. Näitä ryhmiä ovat esimerkiksi vammaiset tai muutoin vajaakuntoiset sekä maahanmuuttajat. (Järvinen & Jahnukainen 2008: 145–146.) Maahanmuuttajien vaikeudet on havaittu myös PISA-tutkimuksissa (Arffman & Nissinen 2015: 44). Näillä ryhmillä on muuta väestöä lähtökohtaisesti suurempi riski syrjäytyä tai jäädä työelämän ulkopuolelle. Vaikka syrjäytymiseen ja työllistymisen vaikeuksiin vaikuttavat muutkin tekijät kuin lukutaito, on lukutaitoon panostamisella erityinen merkitys juuri koulutuksessa, sillä hyvällä lukutaidolla on yhteys koulumenestykseen (Arffman & Nissinen 2015: 43).

Koulutusjärjestelmän tasa-arvosta puhuttaessa tulee esille myös kysymys sitä, mitä tasa-arvolla varsinaisesti tarkoitetaan. Järvinen ja Jahnukainen (2008: 140) mainitsevat kolme tapaa jaotella erilaiset tasa-arvokäsitykset: voidaan puhua koulutusmahdollisuuksien, koulutusjärjestelyjen tai koulutustuotosten tasa-arvosta. Koulutusmahdollisuuksien tasa-arvolla tarkoitetaan sitä, että jokaisella yksilöllä on samat, sosiaalisista ja taloudellisista tekijöistä riippumattomat mahdollisuudet kouluttautua, toisin sanoen kaikilla on samat kilpailumahdollisuudet (Järvinen & Jahnukainen 2008: 140). Koulutusjärjestelyjen tasa-arvo puolestaan liittyy siihen, ettei pelkkien koulutusmahdollisuuksien järjestämisen nähdä riittävän, vaan tulee keskittyä myös koulutusjärjestelyjen tasa-arvoon esimerkiksi oppimisvaikeuksista kärsiviä oppilaita tukemalla (Järvinen & Jahnukainen 2008: 141). Kolmannen näkemyksen mukaan koulutustuotosten eli suoritettujen tutkintojen tulisi jakautua yhteiskunnassa tasaisesti. Tähän liittyy näkemys koulutusjärjestelmästä valtaapitävien ryhmien kontrolloimana, jolloin se pyrkii vain uusintamaan vallitsevaa järjestystä, eikä siten ole lähtökohtaisesti reilu kaikille. (Järvinen & Jahnukainen 2008: 141.)

Suomalaisessa koulutusjärjestelmässä oppilaiden valikoituminen ylemmille koulutusasteille on toteutunut eri tavoin eri aikoina. Järvinen ja Jahnukainen kuvaavat, kuinka koulutusjärjestelmässä käydään ikään kuin pudotuspeliä, jossa oppilaat jakautuvat koulutusjärjestelmän taitekohdissa ja osa putoaa pois, esimerkiksi peruskoulun päättyessä osa jatkaa lukioon ja osa ammatilliseen koulutukseen (Järvinen & Jahnukainen 2008: 143). Pieni osa taas putoaa tässä vaiheessa pois koulutusjärjestelmän piiristä.

Muutaman viime vuosikymmenen aikana tehdyt koulutuspoliittiset muutokset ovat osittain muuttaneet myös tämän valikoinnin luonnetta, sillä se alkaa yhä varhaisemmassa vaiheessa. Jo peruskoulussa voidaan hakeutua erikoistumislinjoille, ja ennen korkeakouluvaihetta lukiot ovat jo selkeästi jakautuneita eri tyyppisiin. (Järvinen & Jahnukainen 2008: 143.) Tämänkaltaisen valikoituminen on taustatekijänä polarisoitumisessa, jossa nuoret jakautuvat jo varhain menestyviin ja ei-menestyviin. Lukutaidon tukemisella jo varhaisessa lapsuudessa voidaan edesauttaa sitä, että jokainen voisi pyrkiä saavuttamaan kykyjensä ja potentiaalinsa mukaisen koulutustason.

3 VALISTAVA VIESTINTÄ

Tässä luvussa tarkastelen tutkimukseni aihetta viestinnän näkökulmasta ja selvitän, millaisia viestinnällisiä ja yhteiskunnallisia ulottuvuuksia valistuksella, kuten Lue lapselle -hankkeella on. Esitän teorioita siitä, miten valistuksella voidaan mahdollisesti vaikuttaa ihmisten toimintaan, tai miten näitä mahdollisia vaikutuksia voidaan tarkastella. Keskityn siihen, miten tietyt asiat voidaan esimerkiksi valistuksen keinoin nostaa yhteiskunnan ”asialistalle” ja miten mielipideilmasto tämän seurauksena pikkuhiljaa muuttuu. Esittelen terveysviestinnän, virittävän valistuksen ja sosiokulttuurisen innostamisen käsitteet sekä lopuksi kartoitan neuvolaa viestinnällisenä ympäristönä.

Valistavaksi viestinnäksi olen tässä tutkimuksessa nimennyt sellaisen viestinnän, joka pyrkii vaikuttamaan yksilön ajatteluun ja valintoihin myönteisesti siten, että yksilön mahdollisuudet terveeseen, sekä fyysisesti että psyykkisesti hyvinvoivaan elämään kasvavat. Käsite ei ole vakiintunut, mutta olen ottanut sen käyttöön, sillä se kuvaa tutkimukseni aihetta osuvasti.

3.1 Valistus ja sen vaikuttavuus

Valistamisella tarkoitetaan arkikielessä useimmiten ohjaavaa viestintää, jolla kannustetaan terveydellisesti, eettisesti tai muuten yksilölle tai yhteisölle edulliseksi koettuun toimintaan. Valistamista voidaan perustella moraalisesti esimerkiksi siten, että yksilöllä voidaan ajatella olevan oikeus tietää asioista, jotka saattavat olla hänelle haitallisia tavalla tai toisella (Piispa 2015: 5). Kielitoimiston sanakirjan mukaan verbin *valistaa* ensisijainen merkitys on ”*antaa tietoja (vars. suurille joukoille perustietoa) jstak, opettaa, sivistää*” (KS s.v. valistaa). Kun kyseessä siis on toiminta, jolla pyritään levittämään perustasoista tietoa suurelle määrälle ihmisiä, on määritelmä melko laaja. Valistaminen ei välttämättä merkitse täysin samaa kuin opettaminen, vaikka molemmissa onkin kyse tiedon antamisesta tai välittämisestä. Erona voidaan kenties pitää niiden erilaisia päämääriä. Opettamiseen verrattuna valistuksen päämääränä voidaan ajatella olevan selkeämpi pyrkimys

tiettyyn tavoitteeseen, kuten käyttäytymisen ohjaamiseen. Toisaalta tähän tavoitteeseen pyrkiminen ei tapahdu kovinkaan suorasukaisesti, vaan pikkuhiljaa, kun edellytykset muutokselle luodaan valistamisen avulla (Piispa 2015: 6). Valistus liittyykin paljolti myös ongelmien ennaltaehkäisyyn.

Valistukseen voidaan nähdä liittyvän pelkän haittojen välttämisen lisäksi jonkinlainen ideaalinen malli siitä, millaista on hyvä elämä ja miten ihmisten tulisi elää. Yhteiskunnassamme vallitsevat lait, sosiaaliset normit ja muut yleiset säännöt ovat merkkeinä siitä, mikä on sallittua ja mikä ei, ja näiden sääntöjen rikkomisesta seuraa yleensä sanktioita tavalla tai toisella. Kaikista tällaisista säännöistä ei välttämättä tarvitse erikseen valistaa, sillä ne opitaan arkielämässä tiedostamatta. Kuitenkin esimerkiksi alkoholin käytöstä ei suomalaisessa yhteiskunnassa sinällään seuraa sanktioita, ellei sitä tee esimerkiksi alakäiväinen henkilö, mutta jonka liikakäytöllä voi silti olla monia terveydelle haitallisia ja sosiaalisesti epäsuotuisia vaikutuksia. Tämän vuoksi alkoholin kohtuukäytöstä nähdään usein tarpeelliseksi valistaa ihmisiä. Valistus on arkielämässä kenties helpoin yhdistää juuri päihdevalistukseen, sillä se on yksi valistuksen näkyvimpiä muotoja, ja erityisesti alkoholivalistus on saavuttanut Suomessa vankan aseman varsinkin Euroopan unionin jäsenyyden myötä (Sääskilahti 2006: 31–32).

Meillä on yleensä valistuksesta tietynlainen mielikuva, johon voi liittyä esimerkiksi holhoavuus tai saarnaavuus, tietynlainen joustamattomuus. Valistuksen ei kenties aina ajatella olevan puolueetonta, ja se saatetaan liittää hallinnan tai kontrolloinnin pyrkimyksiin. Sääskilahti (2006: 234–235) on alkoholivalistustekstejä tarkastellessaan hahmotellut alkoholivalistukselle prototyypin, jolle keskeisiä ovat seuraavat piirteet: eksplisiittiset viittaukset lukijaan, käskymuotojen käyttö, viestinnän kohdistaminen iän ja sukupuolen mukaan, syy- ja seurausargumenttien käyttö, terveys- ja perheteemat, perusmetafora ”alkoholi on hallitsija” sekä varaukset, joilla osoitetaan, etteivät esitetyt väitteet päde välttämättä kaikkiin, mutta kuitenkin useimpiin yksilöihin. Näistä esimerkiksi käskymuotojen käyttö on tuttu esimerkki valistustekstistä, samoin vaikkapa erityisesti nuorille suunnatut valistuskampanjat liittyen alkoholin tai muiden pähteiden käyttöön.

Siinä missä päihdevalistuksen tutkimuksessa keskitytään usein esimerkiksi siihen, mil-laista itse valistus on luonteeltaan tai miten valistus vastaanotetaan, esimerkiksi miten nuoret reagoivat terveystieteeseen (mm. Karekivi 2019), harvemmassa ovat ne tutkimukset, joissa tutkittaisiin itse valistajien näkökulmaa. Lukemista osana lapsiperheiden elämää ja siihen kannustamista on tutkittu monissa opinnäytetöissä, erityisesti sosiaali- ja terveysalalla. Monet näistä opinnäytetöistä ovat tutkimusasetelmaltaan ja toteutukseltaan hyvin käytännönläheisiä, ja usein tutkimuksen kohteena ovat olleet esimerkiksi päiväkodit tai koulut. Oma tutkimukseni eroaa näistä asetelmaltaan siten, että tutkimuskohteena ovat valistajan roolissa olevat henkilöt eli terveydenhoitoalan ammattilaiset, eikä niinkään valistuksen kohteena olevat henkilöt. Lisäksi päihdevalistuksen tutkimuksessa fokus on usein valistuksessa, joka pyrkii kieltämään tai säätelemään jotakin toimintaa; tässä tapauksessa esimerkiksi yksilölle haitallista päihteidenkäyttöä. Lukemista taas pyritään valistuksella päinvastoin lisäämään, ja valistamaan ihmisiä sen edullisista vaikutuksista. Sen tarkoitus ei siis ensisijaisesti ole kieltää, vaan kannustaa.

3.1.1 Asialistateoria ja virittävä valistus

Valistamisen ytimessä on kysymys siitä, miten ihmiseen voidaan vaikuttaa viestinnällä, jos ylipäätään voidaan, eli toisin sanoen tehoaako valistus ja kuinka hyvin. Yhtenä kysymyksenä on myös ylipäätään valistuksen tavoitteen asettaminen, eli se, mihin valistamisella varsinaisesti pyritään ja miksi. Varhaisessa joukkoviestinnän teoreettisessa mallissa, ns. lääkeruiskumallissa, yleisön ajateltiin olevan yhtenäinen massa, joka ei juuri kykene arvioimaan sille tuotettuja viestejä kriittisesti, vaan omaksuu ne sellaisinaan; tällöin yleisö on passiivinen vastaanottaja, jonka kanssa ei synny vuorovaikutusta (Quan-Haase & Young 2014: 270). Käytännön kokemuksesta tiedämme, että näin harvoin on.

Tones ja Tilford (2001: 367) tarkastelevat joukkotiedotuksen (*mass media*) teorioita terveysvalistuksen näkökulmasta. Heidän mukaansa selvää on, etteivät joukkotiedotusvälineet yksinään riitä yhteiskunnalliseen muutokseen. Toisekseen on olemassa huomattavasti asiantuntijatietoa siitä, mitä joukkotiedotuksella voidaan odottaa saavutettavan. Tässä voidaan nähdä yhteneväisyyksiä Soikkelin (2015: 45) esittämään kritiikkiin siitä, millaisia vaikutuksia valistukselta voidaan odottaa: ei suuria ja välittömiä, vaan

vaikutusmekanismien tutkimukseen perustuvia. Parhaimmat tulokset joukkotiedotusvälineiden käytöllä terveystietoisuudessa voidaan saavuttaa, kun sitä käytetään yhdessä muiden keinojen kanssa, kuten henkilökohtaisen neuvonnan ja valistusta tukevien käytäntöjen suunnittelun ja toimeenpanon (Tones & Tilford 2001: 367).

Kunelius (2003: 142) ottaa joukkoviestinnän vaikutusmekanismeja pohtiessaan esille niin sanotun agenda setting -teorian, jonka Soikkeli (2015: 49) suomentaa asialistateoriaksi. Agendalla tarkoitetaan yleisesti esityslistaa tai tärkeysjärjestystä (Soikkeli 2015: 49). Teorialla ei ole yhtä vakiintunutta suomenkielistä käännöstä, ja voidaan puhua myös päiväjärjestysteoriasta (Soikkeli 2015: 50), riippuen missä yhteydessä siitä puhutaan. Käytännössä tutkimuksessa termiä asialistateoria, sillä se kuvaa neutraalisti mutta kuitenkin selkeästi sekä lukutaidon roolia lapsiperheiden arjessa että lukutaidon näkyvyyttä mediassa.

Agenda setting perustuu ajatukseen siitä, että joukkoviestintä ei vaikuta niinkään paljoa ihmisten ajatuksiin sinällään, kuin ennen kaikkea määrittää ne asiat, joista ihmisillä on mielipiteitä (Kunelius 2003: 142). Toisin sanoen se suuntaa huomion tiettyihin asioihin, joista muodostuu julkisessa keskustelussa niin sanottu asialista. Tällä asialistalla on vaikutusta esimerkiksi siihen, millaisia poliittisia päätöksiä tehdään, sillä se ikään kuin pakottaa poliitikot reagoimaan tiettyihin asioihin niiden saaman huomion myötä. Joukkoviestinnällä on tässä priorisoiva vaikutus. Kun tietyt asiakysymykset nostetaan etualalle, muuttuu myös se, miten arvioidaan esimerkiksi poliitikkoja. Usein heidän julkisuuskuvasa muuttuu sen perusteella, miten he esiintyvät asialistalla olevissa asioissa. (Kunelius 2003: 142–143.) Lukutaidon voidaan nähdä viime vuosina nousseen vahvasti median asialistalle.

Soikkeli (2015: 49) kiinnittääkin huomion siihen, että yhteiskunnallisia ongelmia ovat vain ne, jotka määritellään ongelmiksi. Kysymys onkin todellisuudessa siitä, miten saamme nostettua merkityksellisiksi oivaltamamme tai kokemamme asiat asialistalle ja pidettyä ne siellä. Asialistateoria keskittyykin enemmän viestinnän pitkäaikaisiin kuin välittömiin seurauksiin, minkä vuoksi sillä on erityistä potentiaalia päihdevalistuksessa. (Soikkeli 2015: 49.) Voidaan kenties ajatella, että mitä enemmän julkisessa keskustelussa käsitellään teemoja, joita valistuksella halutaan tuoda esille, sitä pysyvämmiin ja

näkyvämmiin ne ovat mukana myös ihmisten puheissa, ja siten lopulta ehkä myös vaikuttavat jollain tasolla yksilöiden tekoihin tai tekemättä jättämissiin.

Asialistateorian tutkimuksessa voidaan erottaa asialistat joukkotiedotukselle, yleiselle mielipiteelle ja politiikalle (Dearing & Rogers 1992: 4, suom. Soikkeli 2015: 49). Dearing ja Rogers (1992: 4) kuvaavat, kuinka asiat voivat siirtyä asialistalta toiselle ja sen myötä saada aikaan muutoksia yhteiskunnassa: media (joukkotiedotus) voi nostaa tietyn asian esille, jolloin se voi siirtyä politiikan asialistalle, joko suoraan tai yleisen keskustelun kautta. Poliitikot toimivat vain niiden asioiden pohjalta, jotka pääsevät asialistan ”huipulle”. Asialistateoria keskittyykin, toisin kuin muu yleisen mielipiteen tutkimus, myönteisten tai kielteisten asenteiden sijaan asian huomattavuuteen (*salience*). (Dearing & Rogers 1992: 6.) Asialistateorian tutkimuksen mukaan asian huomattavuus määrittää sen päätyminen julkiseen keskusteluun ja sitä myötä mahdollisen pääsyn politiikan asialistalle.

Kaikki yhteiskuntajärjestelmät vaativat toimiakseen jonkinlaista asialistaa: pohjimmiltaan kyse on priorisoinnista (Dearing & Rogers 1992: 2). Eri asioille arkipäivässämme antama huomio on ikään kuin valuuttaa, jota käytämme tärkeiksi kokemiimme asioihin, tiedostaen tai tiedostamatta. Asialistateoriassa kyseessä onkin tietoiseksi tuleminen tästä prosessista julkisen keskustelun, median ja politiikan tasoilla. Kyseessä on myös valta, sillä vallan voidaan nähdä konkretisoituvan siinä, mikä taho asettaa ne vaihtoehdot, joiden pohjalta toiminta lopulta tapahtuu (Dearing & Rogers 1992: 6).

Asiat eivät kuitenkaan synny asialistalle tyhjästä. Kunelius (2003: 142-143) esittää näkemyksen, jonka mukaan median asialistan luovat toimittajien tietolähteet, kuten viranomaiset, poliitikot ja tutkijat, jotka toisaalta usein esitetään kaupallisessa uutisoinnissa objektiivisina ja neutraaleina tiedon välittäjinä. Vaikka median, politiikan ja julkisen keskustelun asialistat muodostavat ikään kuin kehän, tulee siihen aineksia muualtakin (Kunelius 2003: 142-143). On monista tekijöistä kiinni, mitkä asiat nousevat listalle ja pysyvät siellä tarpeeksi kauan saadakseen muutoksia aikaan.

Soikkeli (2015: 45) kritisoi valistuksen arvioimista sen perusteella, onnistutaanko sen avulla muuttamaan yksilön käyttäytymistä yhtäkkisesti ja dramaattisesti. Soikkelin mukaan valistuksen näyttöjä ei tulisi arvioida sen mukaan, kuinka nopeita ja välittömiä sen vaikutukset ovat, vaan tulisi ymmärtää, että valistus on keino edistää tavoitteita pitkällä aikavälillä. Valistuksen vaikutusmekanismit ovat moninaiset, eikä niihin kiinnitetä valistuksen arvioinnissa tarpeeksi huomiota, tai niitä ajatellaan vanhentuneesti viestinnän ”lääkeruiskumallin” tapaan. (Soikkeli 2015: 45.)

Niin sanottu virittävän valistuksen teoria perustuu näkemykseen, jonka mukaan viestinnän on mahdollista vaikuttaa ihmisten käytökseen, mutta ei välittömästi: suuret ihmisjoukot muuttavat käyttäytymistään vasta, kun yleinen ilmapiiri sallii sen (Soikkeli 2015: 47). Virittävän valistuksen käsitys viestinnästä on monitahoinen. Viestintä on hallitsematonta, eikä viesti mene sellaisenaan perille, mutta tärkeintä onkin vaikuttaa keskustelun kulkuun ja ylipäättään tulla huomatuksi. (Soikkeli 2015: 48.) Valistuksen virittävyydellä tarkoitetaan sen kykyä herättää ajatuksia ja kommentteja paitsi yksilötasolla, myös yhteiskunnallisella ja joukkotiedotuksen tasolla (Soikkeli 2015: 46).

Virittävän valistuksen teoria on kehitetty 1980-luvulla päihdeviestinnän arvioinnin ja tutkimuksen kehittämiseksi (Soikkeli 2015: 46). Valistuksen arviointi oli ongelmallista jo tuolloin, sillä sen tavoitteeksi oli perinteisesti määritelty vain sen kirjaimellisen sisällön kuvaamat asiat, ja vaikutuksia on arvioitu yksittäisen vastaanottajan kannalta (Hemánus, Partanen & Virtanen 1987: 13). Tämä ei huomioi valistuksen kaltaisen ilmiön moninaisuutta tai todellisia toimintamekanismeja. Soikkeli (2015: 48) havainnollistaa virittävän valistuksen keskeisiä ajatuksia vertaamalla sitä ”lääkeruiskuvalistukseen”, jossa valistuksen odotetaan toimivan juuri niin, että valistuksen vastaanottaja vastaanottaa viestin sellaisenaan ja alkaa välittömästi toimia sen mukaan. Virittävälle valistajalle valistus ei kuitenkaan ole ylhäältä päin tulevia käskyjä, vaan osanottoa keskusteluun ja erilaisten näkökulmien ja argumenttien tuomista ilmi. Yksittäisen ihmisten käytökseen vaikuttaminen on hyvin vaikeaa, sen sijaan mielipideilmastoon on mahdollista tuoda omia ajatuksia. (Soikkeli 2015: 48.)

Virittävää valistusta 1980-luvulla kehitelleet Pertti Hemánus, Juha Partanen ja Matti Virtanen ovat koonneet virittävään valistukseen liittyviä artikkeleita, joissa sen ideaa pohditaan ja sovelletaan erityisesti alkoholivalistukseen (Hemánus, Partanen & Virtanen 1987). Hemánus määrittelee virittävyyden seuraavasti:

-- Sanoman virittävyys tarkoittaa sekä sitä sosiaalista arviointiprosessia, joka valikoi, muokkaa ja vakiinnuttaa jonkin tai jotkin sanomassa potentiaalisesti olevat viestit ja/tai kiinnittää siihen aivan omiaan, että näiden toteutuneiden viestien perillemeno. -- Sen anti keskittyy nimenomaan sanoman muuttumiseen viestiksi, tuon ulosottokoodausprosessin empiiriseen haltuunottoon (Hemánus, Partanen & Virtanen 1987: 54).

Virtanen (1984: 34) erittelee ”virittävyyden” kahta päämerkitystä siten, että sillä viitataan toisaalta valistuksen aikaansaamiin vaikutuksiin ja toisaalta itse valistussanomien muotoon ja ominaisuuksiin. Molemmat kuvaavat koko valistustapahtumaa, mutta eri näkökulmista (Virtanen 1984: 34). Sanoman virittävyys voi näkyä sen herättämissä ajatuksissa ja sen herättämissä reaktioissa mielipideilmastossa ja toisaalta virittävä sanoma on sellainen, joka on niin puhutteleva, että se kykenee tähän ”virittämiseen” (Virtanen 1984: 34).

Virittävän valistuksen teoriassa tullaan siis monenlaisten syvällisten kysymysten äärelle. Hemánus pohtii myös, millainen virittävä valistus olisi sellaista, jonka kokonaisvaltaiset lopputulokset olisivat mahdollisimman ”hyviä”. Vaikka virittävyydelle ominaisia ovat sen kyky herättää keskustelua ja reaktioita sekä ajankohtainen ja vakiintuneita ajattelutapoja ravisteleva sanoma, voidaan sen onnistumista kokonaisuudessaan arvioida vasta, kun nähdään myös sen vaikutukset. (Hemánus, Partanen & Virtanen 1987: 55.) Tässä tullaankin jälleen valistuksen tavoitteisiin ja sen pohtimiseen, mikä on se kokonaisvaltainen ”hyvä”, johon virittävällä valistuksella (tai valistuksella ylipäänsä) pyritään. Virittävän valistuksen kehittäjien näkökulmasta valistamisen perinteisen ylhäältä alas -tyyppisen hallitsemisajattelun sijasta voitaisiin hyödyntää niin sanottua virikesuhdetta, jossa valistamisen tehtävä on tarjota ideoita ja näkökulmia ihmisten vapaaseen käyttöön (Hemánus, Partanen & Virtanen 1987: 40). He vertaavat virittävää valistusta elokuvakokemukseen: ei ole mielekäästä kysyä kyllä tai ei -tyyppisesti, onko elokuvan sanoma vastaanotettu, vaan olennaisia ovat sen herättämät tunteet ja ajatukset sekä suhde, joka muodostuu elokuvan ja sen katsojien välille (Hemánus, Partanen & Virtanen 1987: 41).

3.1.2 Sosiokulttuurinen innostaminen

Yhdenlaisen vastauksen kysymykseen valistamisen tarkoituksesta antaa sosiokulttuurisen innostamisen teoria. Sosiokulttuurinen innostaminen on sosiaalipedagogiikan suuntaus, jonka tavoitteena on mm. sosiaalisen muutoksen luominen ja vahvistaminen (Kurki 2000: 24). Sosiaalipedagogiikka suuntauksena keskittyy yksilön kasvun sosiaaliseen luonteeseen ja se yhdistää kasvatustieteelliseen teoriaan yhteiskuntatieteellistä näkökulmaa. Sosiokulttuurinen innostaminen on syntynyt sekä käsitteenä että toimintana toisen maailmansodan jälkeisessä Ranskassa, ja monista määritelmistä huolimatta sen ytimessä ovat lähtökohtaisesti olleet tiedostaminen, osallistuminen ja sosiaalinen luovuus. (Kurki 2000: 11.) Kurki (2000: 63) toteaa innostamisen aatteellisten näkökulmien perustuvan ”ikiaikaiseen debattiin ihmisen vapaudesta suhteessa yhteiskuntaan”. Sosiokulttuurinen innostaminen tavoittelee myös kulttuurista demokratisaatiota ja kulttuurista demokratiaa: kulttuurien monipuolisen kirjjon ymmärrystä sekä kulttuurien välistä ymmärrystä ja kunnioitusta, sekä yksilöiden kulttuuristen tarpeiden ymmärrystä (Kurki 2000: 25). Sosiokulttuuriseen innostamiseen liittyy toiminnan pitkäjänteisyys ja toimintatutkimuksellinen ote, ja sen juuret ovat vapaaehtoistyössä, vaikkakin myös ammattimaisia innostajia on (Kurki 2000: 9).

Esimerkiksi neuvoloiden työntekijät voidaan nähdä tämän teorian pohjalta innostajina, jotka kannustavat perheitä lukemaan. Kulttuurisen demokratian toteutuminen voidaan nähdä tietyllä tapaa myös lukemisesta ja lukutaidon merkityksestä valistamisen lopullisena tavoitteena, sillä sen tarkoituksena on luoda yhteiskunnan kaikille yksilöille parhaat mahdolliset edellytykset menestyä elämässä. Lukutaidon vaikuttaessa laajasti elämän monilla eri osa-alueilla on sen kehittämiseen innostaminen vaikutuksiltaan potentiaalisesti monin verroin paitsi yksilöä, viime kädessä myös yhteiskuntaa hyödyttävää.

Asialistateoriaan ja osittain myös virittävään valistukseen liittyvä ajatus siitä, että tietyt asiat pääsevät julkisen keskustelun asialistalle, on lukutaidon osalta hyvin ajankohtainen. Lukutaidosta puhutaan julkisuudessa tällä hetkellä paljon, ja se kytkeytyy mediassa vahvasti keskusteluun esimerkiksi nuorten keskittymiskyvyn huonontumisesta älypuhelinien jatkuvan käytön myötä. Vaikuttaisi siis siltä, että valistamisen kannalta hedelmällinen

tapa vaikuttaa mielipideilmastoon ja lopulta myös poliittisiin päätöksiin lieneekin ennen kaikkea osallistuminen keskusteluun. Valistamisessa on silti muistettava myös vastuu ja mietittävä, mikä on oma ”agenda” ja lopullinen pyrkimys. Pelkkä äänessä oleminen tuskin on itsessään arvokasta. Sen sijaan laadukkaan, tutkitun tiedon tuominen julki voidaan nähdä jopa velvollisuutena.

Valistuksen lähestyminen ideologisesta näkökulmasta tuottaa kysymyksen siitä, kuka tai mikä taho saa määritellä sen ”hyvän elämän”, johon valistuksella pyritään ohjaamaan. Tutkimustietoon pohjautuvat terveyshaitat ovat toisaalta hyvin looginen peruste kieltää tai rajoittaa esimerkiksi jonkun päihteen saatavuutta, mutta toisaalta tämä voidaan nähdä myös valtakysymyksenä. Yhteiskunta ei ole yksittäinen toimija, vaan se rakentuu erilaisista organisaatioista ja lopulta yksittäisistä ihmisistä, joita motivoivat inhimilliset tavoitteet. Hakkarainen (2000) kirjoittaa tupakan vastaisen terveysrintaman rakentumisesta Suomessa 1960-luvulta eteenpäin. Sen pohjalla oli uudenlainen kansanterveysajattelu, joka painotti riskikäyttäytymisen ehkäisemistä ja terveellisten elintapojen edistämistä (Hakkarainen 2000: 107). Tupakka onkin hyvä esimerkki päihteestä, jonka kulttuurinen ja yhteiskunnallinen asema on muuttunut aikojen saatossa hyvin merkittävästi.

3.1.3 Valistus terveyden kontekstissa

Terveydenhoitoalalla viestintä on olennaisesti läsnä hyvin monenlaisissa tilanteissa: kanssakäymisessä potilaiden ja omaisten kanssa, puhelimitse ja sähköpostitse viestittäessä sekä esimerkiksi sosiaali- ja terveysalan organisaatioiden välisessä viestinnässä (Roivas & Karjalainen 2013: 7). Terveys ja hyvinvointi ovat hyvin laajoja ja merkittäviä tekijöitä yksilön elämässä. Tällöin myös terveydenhoitoalan ammattilaisten viestinnässä erityisesti potilaiden ja asiakkaiden kanssa korostuvat kunkin ammattilaisen henkilökohtaiset viestintätaidot ja -tyyli (Roivas & Karjalainen 2013: 102). Erityistä huomiota vaatii juuri valistava ote viestinnässä asiakkaiden kanssa, sillä on hyvin henkilöstä riippuvaista, miten vastaanottavainen asiakas on valistuksen suhteen, sekä minkä tyylinen ja sisältöinen valistus asiakasta parhaiten auttaa.

Terveysvalistusta voidaan pitää osana terveystiedon välittämistä (Torkkola 2002: 8). Viestinnän kannalta terveystiedon tasapainoilee neutraalin tiedon välittämisen ja holhoamisen välimaastossa. Terveys on hyvin kokonaisvaltainen yksilön elämää koskeva asia, jolloin tuliaan melko nopeasti sen kysymyksen äärelle, miten paljon yhteiskunta voi vaikuttaa kansalaisen elämään ja henkilökohtaisiin päätöksiin. Nyky-yhteiskunnassa tietoa on tarjolla paljon, nopeasti ja helposti, mikä korostaa valistamisen ohjaavaa tavoitetta. Jos ihminen tarvitsee tietoa, hän kyllä etsii sen, mutta olennaisempaa voisi olla pohtia sitä, mikä ohjaa häntä tarvitsemaan tiettyä tietoa. Koska ihmisten käytöstä säätelevät lukuisat muutkin tekijät kuin pelkkä logiikka, on käyttäytymisen muuttaminen usein hidasta ja vaiheittaista.

Terveystiedon välittäminen voidaan tarkoittaa kaikkea ylipäätään jollakin tavalla terveyteen liittyvää viestintää, tai sillä voidaan viitata nimenomaan esimerkiksi ohjaavaan ja terveyteen myönteisesti vaikuttamaan pyrkivään viestintään. Ongelmallista terveystiedon välittämisen määrittelyssä on, että ennen sen määrittelyä pitäisi määritellä itse terveyden käsite, mikä on haastavaa. (Torkkola 2002: 5.) Terveystiedon välittäminen on niin ikään monitieteinen tutkimuskohde, jonka kentällä kohtaavat niin psykologian, sosiologian kuin viestinnänkin alat (Torkkola 2002: 9). Terveystiedon välittämisen tutkimuksen kaksi päälinjaa ovat keskittyneet toisaalta terveydenhuollon ammattilaisten ja potilaiden väliseen vuorovaikutukseen ja toisaalta siihen, miten joukkoviestintä vaikuttaa ihmisten terveystietoisuuteen (Torkkola 2002: 10).

Koska terveystiedon välittäminen on hyvin laaja käsite, keskityn siihen tässä erityisesti neuvoloiden ja valistamisen näkökulmasta, sillä ne ovat tutkimukseni kannalta keskeinen konteksti viestinnälle. Tarkastelen tässä tutkimuksessa neuvolatyöntekijöiden viestintää ja vuorovaikutusta asiakkaiden kanssa, sekä neuvoloille ja asiakkaille (lapsiperheille) suunnattuja, lapsen kehitykseen liittyvää tietoa sisältäviä valistusmateriaaleja. Terveystiedon välittämisen näkökulmasta liikutaan siis jossain määrin näiden molempien tutkimuksen päälinjojen sisällä: toisaalta Lue lapselle -materiaaleja voidaan pitää joukkoviestintänä, sillä ne ovat (osittain) vapaasti verkossa saatavilla sekä niitä jaetaan kohderyhmälle julkisen palvelun puitteissa. Toisaalta kartoitan haastatteluiden avulla nimenomaan vuorovaikutusta liittyen siihen, miten neuvoloiden terveydenhoitajat kokevat lukemisesta puhumisen lapsiperheille. Tutkimukseeni liittyy siis ensisijaisesti ohjaava ja vaikuttamaan pyrkivä käsitys

terveysviestinnästä. Tämän tyyppiseen terveysviestintään liittyvät terveystiedon välittäminen yleisölle erilaisia joukkoviestinnän keinoja hyödyntäen sekä julkisen keskustelun ylläpitäminen terveyskysymyksiin liittyen (Torkkola 2002: 5).

Lukutaito kytkeytyy hyvin moneen elämän osa-alueeseen, minkä vuoksi sitä voi olla vaikea mieltää nimenomaan terveyteen liittyväksi. Neuvola on kuitenkin palvelu, joka keskittyy lapsen kehitykseen fyysisenä ja psyykkisenä kokonaisuutena. Lukutaidon, tai erilaisten lukutaitojen, kehitys on vahvasti sidoksissa vanhempien tietoisuuteen lapsen kehityksestä ja sen vaiheista sekä siitä ympäristöstä ja virikkeistä, joita lapselle tarjotaan, jolloin näistä tekijöistä valistamisen voidaan katsoa tähtäävän lapsen kokonaisvaltaisen terveyden edistämiseen. Samoin voidaan ajatella, että luomalla lapselle sellainen ympäristö, joka edistää lukutaitoa ja joka kehittää kokonaisvaltaisesti lapsen kognitiivisia valmiuksia, voidaan myönteisesti vaikuttaa lapsen psyykkisiin valmiuksiin myös tulevaisuudessa. Kaiken kaikkiaan kyseessä on lapsen huomioiminen kokonaisuutena, ei pelkästään fyysisen terveyden tarkastelu.

Terveyskäyttäytymisen muuttamista tutkittaessa on havaittu, että se on vaikeaa. Terveyskäyttäytymisen muutosvaihemalli osoittaa, ettei terveyskäyttäytymisen muutos ole suoraviivaista, vaan sisältää useita eri vaiheita, joissa kehitys toisinaan myös junnaa paikallaan tai ottaa takapakkia. (Poskiparta 2002: 24-25.) Yksi keino tukea yksilön terveyskäyttäytymisen muutosta on voimavarakeskeinen terveysneuvonta, jossa korostuvat asiakkaan aktiivinen kuuntelu, myönteinen ilmapiiri sekä se, että neuvonta rakentuu ennen kaikkea asiakkaan tarpeista käsin. Neuvonta tai terveysvalistus koetaan usein yksipuoliseksi, vain ammattilaiselta asiakkaalle päin tulevaksi, jolloin se ei yleensä tue asiakasta parhaalla mahdollisella tavalla. (Poskiparta 2002: 29.)

Neuvolassa työskentelevien terveydenhoitajien ja perheiden lukemaan kannustamisen kannalta hedelmällisimmäksi voidaankin ajatella näkökulmaa, jossa asiaa pohditaan nimenomaan asiakasnäkökulmasta, kuten sen suhteen, miten lukeminen voitaisiin sijoittaa osaksi arkielämää. Aktiivisessa kuuntelussa korostuu näkemys siitä, ettei vuorovaikutustilanne olisi (neuvonnalle ja valistamiselle tyypillisesti) yksisuuntainen, vaan että myös terveydenhoidon ammattilaisella olisi tilanteessa mahdollisuus oppia (Poskiparta 2002:

32). Tärkeää on kannustaa asiakasta pohtimaan itse, sillä myös se kartuttaa hänen tietämystään. Oikeanlaisilla reflektiivisillä kysymyksillä voidaan tukea asiakkaan itsearviointia ja tiedollisten rakenteiden muodostumista, jotta uudet käyttäytymismallit tulisivat mahdollisiksi (Poskiparta 2002: 33). Terveystieteiden roolissa asiakkaan muutoksen tukemisessa sekä valistamisessa korostuu siis ennen kaikkea joustava ja yksilöllinen lähestymistapa. Vuorovaikutusta ohjataan esimerkiksi ei-sanallisella viestinnällä sekä kysymyksillä, joilla pyritään herättämään ennen kaikkea asiakkaan oma mielenkiinto sekä käynnistämään itsearvioinnin prosessi. (Poskiparta 2002: 32-33).

3.2 Neuvola viestintäympäristönä

Havainnollistan tässä luvussa sitä, millainen viestinnällinen ympäristö neuvola on. Lue lapselle -materiaaleihin liittyen tarkastelen myös sitä, miten neuvola viestii ja valistaa perheitä erilaisista lapsen kehitykseen ja terveyteen liittyvistä asioista. Neuvola ja sen työntekijät ovat näiden asioiden osalta tärkeä asiantuntija. Pohdin myös sitä, millainen rooli neuvolalla voi olla virittävässä valistuksessa, ja millaisin keinoin vanhempia pyritään valistamaan. Perinteinen keino tähän ovat vastaanotolla käytyjen keskustelujen lisäksi erilaiset painetut esitteet, jotka ovat edelleen monenlaisten organisaatioiden yleisesti käyttämä keino paitsi tiedon välitykseen, myös markkinointiin.

Suomessa neuvola on terveydenhoidon palvelu, jonka tehtäviin kuuluvat raskauden seuranta sekä alle kouluikäisten lasten terveyden seuranta ja sairauksien ehkäisy (Sosiaali- ja terveysministeriö 2019). Neuvolat tarjoavat vanhemmille myös opastusta lasten hoidossa, ja virallisena tahona ne ovatkin lapsiperheille tärkeä ja suurta luottamusta nauttiva tietolähde. Vaikka kenties suurin huomio neuvolatyössä kiinnittyy lapsen fyysiseen terveyteen, seurataan neuvolatarkastuksissa lapsen kokonaisvaltaista kehitystä. Niin sanotut laajat terveystarkastukset tehdään neljän kuukauden, 18 kuukauden ja neljän vuoden iässä. Näissä kaikissa tarkastellaan lapsen ja vanhempien välistä vuorovaikutusta, sekä neljävuotiaasta eteenpäin myös lapsen kognitiivisia ja oppimiseen tarvittavia valmiuksia (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2019a). Lukutaidon voidaan nähdä liittyvän juuri näihin valmiuksiin.

Neuvoloista puhuttaessa erotetaan toisistaan äitiys- ja lastenneuvolat. Äitiysneuvolan tehtäviin kuuluu raskauden seuranta sekä lapsen syntymään liittyvän tiedon ja tuen tarjoaminen, kun taas lastenneuvolassa edistetään ja seurataan alle kouluikäisten lasten fyysistä, psyykkistä ja sosiaalista kasvua ja terveyttä (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2019b). Neuvola on virallinen terveydenhuollon taho, joka tavoittaa lähes poikkeuksetta kaikki suomalaiset alle kouluikäiset lapset, sillä kunnat ovat lain mukaan velvoitettuja tarjoamaan neuvolapalveluita asukkailleen. Näin ollen systemaattinen tapa jakaa suomalaisvanhemmille tietoa lapselle lukemisesta ja sen tärkeydestä olisi saada siitä informointi osaksi neuvoloiden perustarkastuksia. Lue lapselle -hanke pyrkii juuri tähän.

Lukemiseen kannustavaa varhaiskasvatusta voidaan toteuttaa myös esimerkiksi päiväkodeissa, mutta päiväkodin ollessa vapaaehtoinen palvelu, ei kyseessä ole täysin varma keino tavoittaa kokonaisia ikäluokkia. Päiväkodit ovat kuitenkin merkittäviä varhaiskasvatuksen tarjoajia, joilla on mahdollisuus tuoda lukeminen toiminnallisesti osaksi lasten arkipäivää. Vuonna 2017 varhaiskasvatukseen (päiväkoti tai perhepäivähoito) osallistui noin 71 % suomalaisväestön 1–6-vuotiaista lapsista (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2018: 1). Kaikista varhaiskasvatukseen osallistuneista lapsista 54 % oli kunnan kustantamassa kokopäiväisessä päiväkotitoiminnassa (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2018: 4).

Yksi neuvoloiden keskeisistä tehtävistä on jakaa tietoa. Myös neuvola sanana viittaa jo alun alkaenkin neuvomiseen, avun antamiseen. Tietoa lapsiin ja vanhemmuuteen liittyen jaetaan paitsi suullisesti työntekijöiden ja asiakkaiden välisissä kohtaamisissa, myös erilaisten oppaiden ja esitteiden avulla. Sosiaali- ja terveysministeriön suositusten mukaisesti neuvoloissa tulisi olla saatavilla monipuolisesti erilaisia esitteitä lapsen eri kehitysvaiheista, erilaisista kehitykseen liittyvistä riskitekijöistä sekä yleisistä voimavaroihin liittyvistä tekijöistä. Käytännössä jaettava materiaali on kirjavaa ja osa siitä on myös esimerkiksi kaupallisten yritysten tuottamaa (Sosiaali- ja terveysministeriö 2004: 107).

Asiakkaiden eli lapsiperheiden lisäksi erilaisia oppaita on tarjolla myös neuvoloiden työntekijöille. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos tarjoaa verkkosivuillaan monenlaisia oppaita ja esitteitä liittyen esimerkiksi päihdeiden käyttöön, mielenterveyden ongelmiin, rokotteisiin ja kodin tekemiseen turvalliseksi lapselle (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2019c).

Viranomaistahojen ja yritysten lisäksi oppaita ja esitteitä neuvoloihin tuottavat erilaiset kolmannen sektorin toimijat, kuten järjestöt. Mannerheimin Lastensuojeluliitto tarjoaa verkkosivuillaan opastusta neuvolatyöntekijöille esimerkiksi mediakasvatukseen liittyen (Mannerheimin Lastensuojeluliitto 2019).

Viime vuosina on uutisoitu myös neuvoloissa saatavilla olevista esitteistä ja materiaaleista, joista monet ovat myös kaupallisten yritysten tuottamia. Joissakin neuvoloissa kaupallisten esitteiden esillepano on kielletty, sillä sen nähdään kyseenalaistavan neuvoloiden puolueettomuuden (Yle Uutiset 2013).

3.3 Esite terveystieteen formaattina

Valistukselle, erityisesti terveystieteen valistukselle, tyypillinen formaatti on perinteinen painettu esite tai opas. Ne sisältävät tyypillisesti tietoa jostakin tietystä aiheesta, ja esittävät siihen liittyvää asiantuntemusta tiiviissä ja helposti ymmärrettävässä muodossa. Painettujen esitteiden tehokkuutta tutkittaessa on todettu olevan vaihtelevaa, kuinka tehokkaita esitteet ovat. Redman ja Paul (1997) ovat hahmotelleet tästä kolme aspektia: esitteiden tehokkuus riippui tutkimuksen aineistossa siitä, käytettiinkö niitä potilaiden valistamiseen vai yleiseen valistamiseen, käytettiinkö esitteitä yksinään vai erillisen intervention yhteydessä. Kolmanneksi ne vaikuttivat johdonmukaisemmin muuttavan asenteita ja lisäävän tietoa kuin muuttavan käyttäytymistä. (Redman & Paul 1997: 1.)

Yhtenä osana tätä tutkimusta oli Lue lapselle -hankkeen materiaalien, Lukumitan ja Ammattilaisen oppaan, arviointi terveydenhoitajien näkökulmasta. Arviointi toteutettiin haastatteluissa, ja sen pohjana käytettiin Opetushallituksen verkko-oppimateriaalien laatu-kriteerejä. Kriteerit laatuun kuuluvat työryhmään on kuulunut erilaisia asiantuntijoita oppimateriaalikehittäjistä opettajiin ja tutkijoihin (Opetushallitus 2006: 3). Laatu-kriteerien neljä eri osa-aluetta ovat pedagoginen laatu, käytettävyys, esteettömyys ja tuotannon laatu, joista tässä tutkimuksessa arvioitiin kolmea ensimmäistä. Kriteereistä soveltuviin osiin pohjaten olen laatinut haastatteluissa käytetyn lomakkeen (Liite 1), jonka avulla terveydenhoidon ammattilaiset arvioivat materiaaleja haastatteluissa.

Ensimmäinen arvioiduista kriteereistä on pedagoginen laatu. Pedagogisella laadulla tarkoitetaan Opetushallituksen kriteereissä sitä, että ”oppimateriaali soveltuu luontevasti opetus- ja opiskelukäyttöön, tukee opetusta ja oppimista ja tarjoaa pedagogista lisäarvoa” (Opetushallitus 2006: 14). Lue lapselle -materiaaleissa pedagogisen laadun voidaan nähdä liittyvän pääasiassa siihen, että niiden sisältämä tieto on ajantasaista ja kohderyhmälle sopivaa. Koska kyseessä eivät ole pelkästään lapsille suunnatut materiaalit, niiden kasvatuksellinen ulottuvuus ei ole niin suoraviivaisesti määriteltävissä. Esimerkiksi Lukumitta on kuitenkin suunniteltu myös lapsille sopivaksi ja innostavaksi piirroksineen ja loruineen. Ammatillaisen opas taas on nimensä mukaisesti suunnattu puhtaasti aikuisille, eli neuvoloiden työntekijöille.

Toinen arvioiduista kriteereistä oli käytettävyys. Käytettävyydellä tarkoitetaan kriteereissä ”oppimateriaalin rakenteen, teknisen toteutuksen ja käyttöliittymäsuunnittelun tuottamaa käytön sujuvuutta ja helppoutta. Käytettävyys on käyttäjän kokemus” (Opetushallitus 2006: 18). Koska Lue lapselle -materiaalit ovat ensisijaisesti painettuja (joskin myös osittain verkossa saatavilla olevia), olen tässä tutkimuksessa rajannut käytettävyyden koskemaan ennen kaikkea tarkoituksenmukaista visuaalista ilmettä, kieltä sekä yleistä toimivuutta. Kriteereissä mainitulla käyttöliittymällä voidaan ajatella olevan samanlaisia funktioita kuin esimerkiksi infolehtisellä.

Kolmantena arvioituna kriteerinä oli esteettömyys. Esteettömyydellä tarkoitetaan, että ”oppimateriaali on erilaisten ihmisten käytettävissä riippumatta heidän fyysisistä ja psyykkisistä ominaisuuksistaan, vammoistaan ja terveydentilastaan.” (Opetushallitus 2006: 21). Esteettömyys on erittäin laaja käsite, ja sitä joudutaankin tapauskohtaisesti aina hieman rajaamaan, riippuen esimerkiksi muista tavoitteista, kohderyhmästä ja käytettävissä olevista resursseista (Opetushallitus 2006: 21). Koska Lue lapselle -materiaalit eivät ole ensisijaisesti verkkomateriaaleja eivätkä interaktiivisia tai käyttäjän itse säädeltävissä, perustuu niiden esteettömyys osin muunlaisiin tekijöihin kuin kriteerien mukaisen oppimateriaalin. Kaikkia mahdollisia vähemmistöjä, joilla on fyysisiä tai psyykkisiä rajoitteita, ei pystytä staattisessa painomateriaalissa huomioimaan ilman, että se vaikuttaa materiaalin käytettävyyteen muiden käyttäjien näkökulmasta (esimerkiksi teksti

poikkeuksellisen suurella fontilla heikkonäköisiä varten, tai muuta vastaavaa). Koska materiaalit ovat pääosin tekstimuotoisia, tulee esteettömyyden osalta kyseeseen esimerkiksi materiaaleissa käytetty kieli.

4 TERVEYDENHOITOALAN AMMATILAISTEN NÄKÖKULMA LUKEMISEEN JA SIITÄ VALISTAMISEEN

Tässä luvussa esitellään aineiston analyysin tulokset. Tämän tutkimuksen aineisto koostui terveydenhoitajien haastatteluista sekä Lukukeskuksen teettämän verkkokyselyn vastauksista. Tutkimuksessa hyödynnettiin vain tutkimuskysymysten kannalta olennaisia kyselyvastauksia, eli vastauksia kysymykseen 1: (”Millaisia ajatuksia sinulla on lasten ja lapsiperheiden lukutottumuksista ja perheiden lukemaan innostamisesta?”) sekä muutamaa kyllä/ei-tyyppin kysymystä, josta saatiin määrällistä dataa. Tutkimusta varten haastateltiin 2 henkilöä, ja kyselyyn vastanneita oli 85 henkilöä. Sekä kyselyyn vastanneet että haastateltavat työskentelivät kyselyyn vastaamis- tai haastatteluhetkellä terveydenhoitajina neuvoloissa ympäri Suomea. Sekä haastatellut henkilöt että kyselyyn vastanneet terveydenhoitajat ovat eri paikkakunnilta ympäri Suomea.

Haastateltuja tai kyselyyn vastanneita henkilöitä ei ole tarkoitus yksilöidä, eikä tässä tutkimuksessa kerrota heistä tutkimuksen kannalta ylimääräisiä taustatietoja. Olennaisina tietoina haastatelluista henkilöistä voidaan kuitenkin tutkimuksen kannalta pitää seuraavia:

- molemmat haastatelluista olivat koulutettuja terveydenhoitoalan ammattilaisia (nimike terveydenhoitaja)
- molemmat olivat haastatteluhetkellä olleet neuvolatyössä useita vuosia, jopa vuosikymmeniä (6 vuotta ja 35 vuotta).

Näitä tietoja voidaan pitää olennaisena sen kannalta, että haastatelluilla voidaan katsoa olevan merkittävää asiantuntemusta ja kokemusta erilaisten perheiden suhtautumisessa lukemiseen ja lukutaitoon. Tutkimuksessa selvitettiin vastauksia tutkimuskysymyksiin Millaisia kokemuksia ja ajatuksia terveydenhoidon ammattilaisilla on lukutaidosta ja lukemisesta valistamisesta? sekä Millaisena osana työtä lukutaidosta ja lukemisesta valistaminen näyttäytyy terveydenhoidon ammattilaisille?

Haastatteluissa kartoitettiin lukemiseen ja lukemisesta valistamiseen neuvolatyössä liittyviä teemoja kuuden avoimen kysymyksen avulla. Nämä kysymykset toimivat ikään

kuin tarkentavina kysymyksinä tutkimuskysymyksille. Lisäksi haastatteluissa pyydettiin haastateltuja henkilöitä arvioimaan Lue lapselle -materiaaleja, Lukumittaa ja Ammattilaisen opasta, Opetushallituksen laatukriteereihin pohjautuvan arviointitaulukon avulla. Tämä ei kuitenkaan tuottanut haastatteluissa merkittäviä kehitysehdotuksia tai muutoin kovin paljon analysoitavaa materiaalia. Arviointia käsitellään lyhyesti luvussa 4.2.3.

Erittelen tässä luvussa haastatteluissa ja kyselyvastauksissa havaittuja teemoja, niiden yhtäläisyyksiä ja eroja. Havainnollistan näitä esittämällä lainauksia aineistosta. En ole merkinnyt vastaajia tai haastateltuja lainauksiin, koska tarkoituksena ei ole eritellä vastaajia, vaan hahmottaa vastauksista laajempia kokonaisuuksia. Aineisto, sekä litteroidut haastattelut että kyselyvastaukset, käsitellään tässä yhtenäisenä massana, enkä ole merkinnyt lainauksiin erikseen, kummasta osasta aineistoa ne ovat, mutta tämä käy ilmi tekstistä. Lisäksi koska haastateltavia tässä tutkimuksessa oli vain kaksi, olen katsonut tämän parhaaksi ratkaisuksi myös heidän anonymiteettinsä suojaamiseksi.

Kyselyvastauksilla viitataan analysoimiini, Lukukeskuksen toteuttaman kyselyn kysymyksen numero 1 vastauksiin. Osittain hyödynnän myös kyselyn muiden vastausten numerista dataa taulukoiden muodossa, mutta tästä mainitsen kunkin taulukon yhteydessä erikseen. Vaikka analysoimissani kyselyvastauksissa kysyttiin ajatuksia perheiden luku-tottumusten lisäksi lukemaan innostamisesta, kaikki vastanneista eivät käsitelleet vastauksissaan molempia asioita. Lisäksi vastaukset saattoivat liittyä useampaan teemaan, jolloin ne myös luokiteltiin useaan eri kategoriaan. Analyysissä hylättiin kolme kyselyvastausta, jotka joko eivät vastanneet esitettyyn kysymykseen, oli tehty testaamisen vuoksi tai niissä ei ollut muutoin merkityksellistä sisältöä.

4.1 Lukeminen lapsiperheiden asialistalla

Sekä haastatteluissa että kyselyvastauksissa nousi esiin lukemisen asema lapsiperheiden arjessa. Lukemisen asemaa voidaan asialistateorian näkemykseen pohjautuen pitää kuvauksena siitä, mihin lukeminen asettuu lapsiperheiden ”asialistalla” tai tärkeysjärjestyksessä ja mitkä asiat tähän terveydenhoitajien näkemysten mukaan vaikuttavat. Tässä

luvussa käsitellään keskeisimpiä havaintoja, käsityksiä ja mielikuvia, joita neuvoloiden terveydenhoitajilla on lapsiperheiden lukutottumuksista. Havainnot on luokiteltu kolmeen kategoriaan: perheiden melko voimakkaaseen jakautumiseen innokkaiisiin lukijoihin ja vain vähän tai ei ollenkaan lukeviin, rajallisiin resursseihin sekä vanhempien kiinnostuksen merkitykseen. Hahmottelen kunkin kategorian ominaispiirteitä sekä selvennän niitä tarkemmin aineistosta lainattujen kommenttien avulla.

4.1.1 Suuri perhekohtainen vaihtelu – osa lukee, osa ei

Terveydenhoitajien näkemyksissä korostui käsitys siitä, että lukeminen on lapsiperheissä hyvin perhekohtaista ja siinä on suurta vaihtelua. Moni kyselyyn vastanneista kuvaili asiaa tiivistetysti siten, että osassa perheistä luetaan paljon ja usein tai se on muutoin osa päivittäistä arkea, ja osassa joko ei lueta lainkaan tai vain vähän tai harvoin. Tämä vastakkainasettelu mainittiin lähes puolessa kyselyvastauksista. ”Osa lukee, osa ei” -jaottelu on hyvin suuripiirteinen, mutta aineistossa oli kuitenkin havaittavissa selkeää huolta erityisesti lukemisen vähenemisestä ajan myötä sekä erilaisten älylaitteiden käytöstä. Hyvin harva aineiston terveydenhoitajista viittasi perheiden vallitsevaan kokonaistilanteeseen lukemisen suhteen riittävänä tai myönteisenä.

Myös toinen haastatelluista mainitsi työssä kohtaamiensa perheiden jakautumisen jossain määrin sellaisiin, jotka tiedostavat erittäin hyvin lukemisen hyödyt, ja niihin, joilla ei ole resursseja panostaa lukemiseen niinkään. Toisaalta näitä ”tiedostavia” perheitä määritti muutoinkin se, että he ovat ylipäättään tarkkoja muissakin lapsen hyvinvointiin liittyvissä asioissa. Esimerkissä 1 ilmenee tämä myös joidenkin kyselyyn vastanneiden esittämä näkemys siitä, että perheet tiedostavat asian tärkeyden, mutta kysymys on ennen kaikkea voimavaroista, jotka kohdistetaan pääasiassa muihin asioihin.

(1) -- sanoisin että sen tavallaan hyödyt tunnustetaan kyllä ja tota valveutuneet perheet on siitä enemmän tietosia, semmoset jotka muutenkin on kartalla enemmän kaikesta niinkun lapsen kehityksestä. Mut sitte toki on heikkolahjasempia tai muuten asemaltaan sellasia kenelle se ei oo sitte niin ykkösjuttu tavallaan että siinä arjessa on muut asiat jotka vie sen kaiken voimavaran ja tavallaan selviytymistä muissa asioissa mutta tota tärkeenä se koetaan, sanoisin että valtaosa ehdottomasti tärkeenä sen kokee

Muutama kyselyyn vastannut mainitsi havainneensa lukemisen vähentyneen ajan myötä; osa liitti tähän teknologian, kuten tabletin ja muut älylaitteet, sekä niiden käytön kirjojen sijaan, mistä lisää luvussa 4.1.2. Tämä oli yksi eniten mainituista yksittäisistä syistä sille, ettei perheissä lueta, tai lukeminen on vähäistä. Yksittäiset vastaajat mainitsivat myös asioita kuten kiire, keskittymiskyvyn puute tai se, ettei lukemista pidetä tärkeänä.

(2) Osassa perheistä luetaan säännöllisesti, mutta liian paljon on perheitä, joissa ei lueta lainkaan tai lukeminen on hyvin epäsäännöllistä.

Osa vastaajista esitti esimerkin 2 tavoin huolensa siitä, että on perheitä, joissa lukeminen ei kuulu ollenkaan perheiden arkipäivään tai ainoastaan satunnaisesti. Suurin osa kyselyyn vastanneista ei erotellut sitä, tiedostavatko perheet lukemisen hyödyt, vai onko lukeminen vain muista syistä vähäistä, kuten kiireen vuoksi. Ylipäätään lukemattomuus koettiin huolestuttavana. Kokonaisuudessaan terveydenhoitajien ajatuksissa oli hahmoteltavissa ne perheet, jotka eivät juurikaan tarvitse lukemisesta valistamista ja jotka tekevät sitä aktiivisesti, ja toisaalta ne (vaikkakin harvat) perheet, joille lukemisen tärkeydestä täytyy erikseen muistuttaa, ja jotka tarvitsevat asiassa paljon tukea.

Viime vuosina on tullut esille nuorten elinolojen ja elämäntapojen niin sanottu polarisoituminen (Eräranta & Autio 2008: 8). Polarisaatio eli ”kaksinapaistuminen” kuvaa tässä yhteydessä sitä, kuinka enemmistö nuorista voi hyvin, mutta ongelmat kasautuvat pienelle joukolle nuoria. Nämä esimerkiksi elämäntapoihin ja terveyteen liittyvät ongelmat johtavat pahimmillaan syrjäytymiseen eli opiskelu- ja työelämän ulkopuolelle jäämiseen. (Eräranta & Autio 2008: 8.) Myös tässä yhteydessä voidaan hahmottaa terveydenhoitajien näkemyksistä tietynlainen polarisoituminen perheisiin, jotka ovat valveutuneita lukijoita ja niihin, joille se ei ole lainkaan osa arkea. Tällaisessa ääripäitä korostavassa ajattelussa keskivertoryhmät jäävät kuitenkin usein huomiotta (Eräranta & Autio 2008: 9.) Asiat eivät useinkaan ole mustavalkoisia. Perheiden lukemistottumuksiin vaikuttavat monet asiat, eivätkä kaikki perheet sijoitu lukemisen määrässä hyvin paljon tai ei ollenkaan lukeviin.

4.1.2 Rajalliset resurssit: kun aika tai jaksaminen ei riitä, tabletti korvaa kirjan

Kyselyvastauksissa eniten esille tullut yksittäinen teema lukemiseen liittyen oli teknologia lukemisen korvaajana. Moni mainitsi tabletin, muutama myös muut aktiviteetit, kuten pelit tai videot. Hieman yli neljäsosa kyselyyn vastanneista mainitsi vastauksessaan tabletit tai muut älylaitteet, usein siinä yhteydessä, että niiden nähtiin perheissä vievän aikaa lukemiselta. Muutama mainitsi myös esimerkiksi äänikirjoja käytettävän vanhemman lukeman iltasadun sijaan.

(3) Perheissä luetaan nykyään vähemmän kirjoja lapsille mitä aiemmin. Yhä enemmän aikaa vietetään erilaisten ruutujen ääressä. Yhä pienemmät lapset käyttävät erilaisia ruutuja.

Useampi vastaaja mainitsi esimerkin 3 tavoin havainneensa kehityksen, jossa älylaitteet korvaavat kirjojen lukemista aiempaa enemmän. Esimerkiksi tabletti houkuttaa helpoudellaan, ja toisaalta lukeminen vaatii keskittymistä, mihin ei kaikissa perheissä välttämättä löydy aikaa tai energiaa. Huolta terveydenhoitajien mielissä aiheutti myös kehitys, jossa jo hyvin pienet lapset saavat käyttöönsä teknologiaa sen arkipäiväistyttyä myös aikuisten elämässä entistä enemmän. Kyselyvastauksissa muutama vastaajista mainitsi, että vauvoille ja pienille lapsille luetaan ja opetetaan asioita esimerkiksi kuvakirjojen avulla, mutta lasten kasvaessa lukuharrastus jää. Toisinaan kuitenkin teknologian nähtiin saavan ison roolin perheiden arjessa jo varhain.

(4) -- Jo hyvin pienille lapsille annetaan esim. lohdutustilanteessa käteen tabletti tai kännykkä (vrt. syli ja kirja ja aito kontakti). Vanhempien ajatus siitä, että lapsi "hoitaa itse itsensä" on joskus sydäntäsärkevää. --

Kyselyvastauksessa 4 korostuu suuri huoli, lähes järkytys siitä, että älylaitteilla voidaan korvata jopa lohduttamista. Tämä yhdistyy vastaajan mielestä myös kirjoihin ja lukemiseen liitettävään kiireettömään, aitoon läsnäoloon, joka mielletään teknologialle vastakkaiseksi. Siinä missä älylaitteet nähtiin osassa kyselyvastauksia ikään kuin helppona ratkaisuna lasten viihdyttämiseksi, ilmenee esimerkissä 4 myös toisenlaisten resurssien puute: kyvyttömyys olla aidosti läsnä lapselle.

Suomalaisista yhä useampi käyttää erilaisia mobiililaitteita: 94 prosentilla alle 55-vuotiaista oli käytössään älypuhelin vuonna 2017 (SVT 2017). Myös tablettitietokoneiden määrä kotitalouksissa on kasvussa, ja vuonna 2017 hieman yli puolella kotitalouksista oli käytössä tablettitietokone (SVT 2017). Teknologia ja älylaitteet ovat siis tulleet nähtävästi pysyväksi osaksi arkeamme, jolloin niitä luonnollisesti käyttävät myös lapset. Suurimmaksi osaksi mobiililaitteita käytetään kuitenkin lehtien ja uutisten lukemiseen sekä pelaamiseen ja videoiden katseluun, verrattuna esimerkiksi sähköisten kirjojen lukemiseen, jonka osuus internetin sisältöjen käytöstä oli vuonna 2017 vain 6 % tabletilla ja 8 % älypuhelimella (SVT 2017).

Erilaisten älylaitteiden käyttö voidaankin perheissä mieltää kiireisessä arjessa helpoksi ratkaisuksi ajanviettoon, mutta kauaskantoisempia seurauksia ei välttämättä osata ajatella. Jossakin vaiheessa yhteisen ajan puute voi vaikuttaa esimerkiksi lapsen kehitykseen, kuten esimerkissä 5 mainitaan.

(5) Lukutottumukset vaihtelevat paljon perheissä. Toisissa perheissä ei juurikaan lueta, muu ajanviete esim. tabletit (pelit ja piirretyt) ovat tulleet kilpailemaan helppoudellaan. Tietoisesti pyrin muistuttamaan lukemisen kiistattomista hyivistä merkityksistä. Joissakin lapsissa yhteisen ajan/keskustelun vähäisyys näkyy kielellisessä kehityksessä.

Kaiken kaikkiaan melko monissa kyselyvastauksissa sävy oli neutraalin toteava, mutta joistakin vastauksista välittyi myös kielenkäytön tasolla suuri huoli siitä, että älylaitteiden käyttö vie yhä suuremman osan lapsiperheiden ajasta lukemisen sijaan. Älylaitteista ei juuri tuotu vastauksissa esille myönteisiä puolia, kun taas lukemisesta niitä löydettiin. Suurta määrää älylaitteiden mainitsemisesta kyselyvastauksissa voidaan pitää merkittävänä havaintona myös siitä syystä, että niihin ei kysymyksenasettelussa lainkaan viitattu, vaan kaikki vastanneet toivat aiheen oma-aloitteisesti esille.

Haastatteluissa sen sijaan älylaitteet eivät tulleet yhtä suurissa määrin esille, ennemminkin muuta arkikiirettä pidettiin usein syynä sille, että lukemista varten on hankalaa rauhoittua. Haastateltujen mukaan lukemisen hyödyt tiedostetaan perheissä, mutta haasteena on sen ottaminen mukaan arkeen (esimerkki 6). Molemmat haastatellut mainitsivat ajan

sellaisena resurssina, jota perheillä ei yleensä ole liikaa, tai sitä ei pystytä käyttämään lukemiseen.

(6) Monella vaan se arjen touhu vie mennessään niin et sitten todetaan että no eipä ehditty tänäänkään lukea että se on perheestä kiinni, perheen koosta, perheen aikatauluista, perheiden tärkeysjärjestyksestä, arvoista, äidin jaksamisesta, monesta asiasta kiinni

Aika mainittiin ongelmana erityisesti sellaisten perheiden suhteen, joissa on paljon lapsia. Aikaongelmaan ratkaisuksi eräs haastateltu ehdottaa vanhempien sisarusten apuna käyttämistä esimerkissä 7. Näin ollen lukeminen näyttäytyi terveydenhoitajien ajatuksissa hyvin konkreettisestikin perheiden päivä- tai tärkeysjärjestyksessä olevana tai siitä puuttavana asiana.

(7) Meillä on niitä isoja perheitä, että sitä aikaa on vanhemmilla vähän mutta mä oon sitte neuvonu siinä vaiheessa että siellä kun on isompia lapsia jotka osaa lukee että ne vois sitten lukea pienemmille

Yksi joidenkin kyselyyn vastanneiden mainitsema keino lukemisen sisällyttämiseksi arkeen oli perinteinen iltasatu. Useampi vastaaja mainitsi esimerkin 8 tavoin, että iltasaturutiini on perheissä pääosin vielä voimissaan. Lisäksi siihen liitettiin myös oppiminen sekä lukeminen välineenä erilaisten asioiden käsittelyyn.

(8) Moni vanhempi kertoo lukevansa lapselle jo pienestä pitäen. Monelle iltasatuhetki on päivittäinen rutiini. Lapset oppivat näin hyvin sanoja sekä monesti saduissa on jokin hyvä opetus esim. tunteista puhumiseen.

Muutama kyselyyn vastannut mainitsi kuitenkin myös ilmiöstä, jossa perinteinen vanhemman lukema iltasatu korvataan äänikirjoilla tai tabletilla pyörimään laitetulla videolla (esimerkki 9). Tässä esimerkissä tulee esille myös näkemys tilanteen selkeästä muutoksesta verrattuna aiempaan.

(9) Olen juuri hetki sitten palannut takaisin perhevapailta töihin ja huomasin heti, että esim. iltasadut vanhemmat laittavat nykyisin tulemaan iPadilta kuuntelunauhana/videona.

Iltasatu on myös lukemiseen liittyvässä valistuksessa usein esitetty esimerkki siitä, miten lukeminen voidaan tuoda osaksi lapsiperheen arkipäivää. Siinä konkretisoituu myös lukemisen rauhoittava vaikutus. Iltasadun merkitys tuli esille myös molempien haastateltujen näkemyksissä, jolloin se liittyi vahvasti myös iltarutiinien vahvistamiseen ylipäätään.

4.1.3 Vanhempien kiinnostuksen merkitys

Vanhempien merkitys lapsen lukutaidon kehittämisessä on tutkimusten mukaan merkittävä. Kuten PISA-tutkimuksissa on todettu, kodilla ja esimerkiksi sillä, onko kotona kirjoja, on suuri vaikutus lapsen lukutaidon kehittymiseen (Arffman & Nissinen 2015: 36–38). Vanhempien kiinnostuksen merkitys tuli esille erityisesti kyselyvastauksissa. Terveystoimijat toivat esiin vanhempien lukuinnostuksen merkityksen siinä, lukevatko he lapselle ja toisaalta ohjaavatko vanhemmat lapsiaan lukemaan itse. Haastatteluissa vanhempien rooli tuli esille enemmän sitä kautta, että lapsille ei ehditä lukea arjessa läsnä olevan kiireen tai vanhempien riittämättömien voimavarojen vuoksi. Kyselyvastauksissa useampi vastaaja toi esille esimerkiksi sen tutkimuksissakin havaitun seikan, että lukutottumukset näyttävät usein siirtyvän vanhemmalta lapselle (esimerkki 10).

(10) Vanhempien omat lukutottumukset vaikuttavat kovasti siihen kuinka lapselle luetaan ja ohjataan kirjojen pariin. Se vaatii vanhemmilta aikaa ja viitsemäisyyttä lukea ensin lapselle ja sitten yhdessä lukea. Aika ja "oikean", kiinnostavan materiaalin löytäminen on tärkeää. Onko niin että kun tablettilta lukeminen lisääntyy niin se siirretään myös lapsille.

Esimerkissä 11 kyselyyn vastaaja näkee vanhempien koulutustason vaikuttavan jossain määrin lukemiseen; tämän toi esille myös toinen haastatelluista. Vanhempien kiinnostus nähtiin myös ikään kuin ”porttina” siihen, meneekö lukemiseen liittyvä valistus perille, sillä jos vanhempi sivuuttaa asian, on sillä merkittävä vaikutus lapsen arkipäivään.

(11) Tärkeä puheenaihe neuvolassa. Vaikuttaa siltä, että lapselle lukeminen on hyvin perhekohtaista. Vanhemman koulutustausta näkyy asiassa jnkv. Koulutetut lukevat enemmän lapsilleen. Toki monet muutkin lukevat. Jos vanhempi ei miellä asiaa tärkeäksi, hän herkemmin sivuuttaa ohjauksen asiaan myös neuvolassa.

Virittävän valistuksen näkökulmasta voidaankin nähdä, että vaikka lukemisesta ja lukutaidon kehityksestä valistaminen liittyy ennen kaikkea lapsen hyvinvointiin, on vanhemman merkitys tässä olennainen. Vanhemman täytyy itse olla vakuuttunut lukemisen tärkeydestä ennen kuin hän voi alkaa toimia sen hyväksi lapsen suhteen. Näin hän myös luo lukemisesta myönteisiä kokemuksia, mitkä puolestaan auttavat lapsen innostamisessa lukemaan.

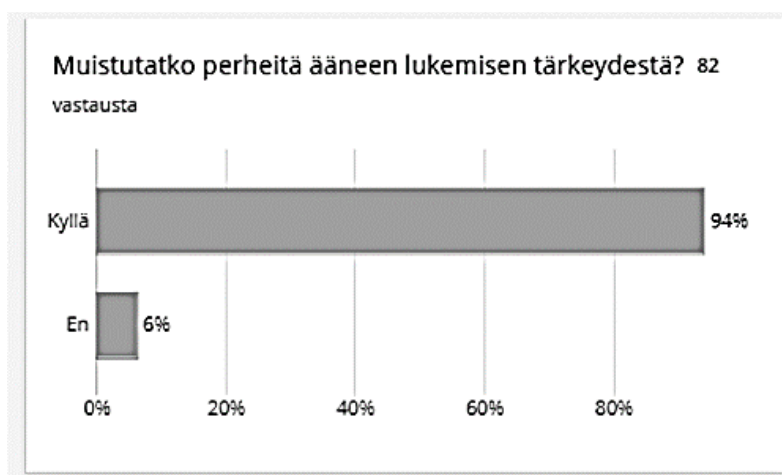
(12) Osalle perheistä lapselle lukeminen on luontevaa ja omat kokemukset omasta lapsuudesta ovat olleet positiivisia. Osalle perheistä täytyy käyttää aikaa kertoessa lukemisen tärkeydestä lapsen kehitykselle.

Sellaisilla vanhemmilla, joilla on omia lapsuuden kokemuksia lukemisesta ja kirjoista, on todennäköisesti intoa jakaa niitä myös eteenpäin omille lapsilleen (esimerkki 12). Terveystoimijat näyttivät aineistossa tiedostavan myös nykyajan lukutapojen muutoksen (esimerkki 10). Jos vanhemmatkin käyttävät tablettia kirjan sijaan, tekevät niin todennäköisesti myös heidän lapsensa.

4.2 Lukemisesta valistaminen osana neuvolatyötä

Tämän tutkimuksen yhtenä tavoitteena oli selvittää, millaisena osana työnkuvaa lapselle lukemisesta valistaminen näyttää neuvoloiden terveydenhoitajille. Neuvoloissa tehtävän työn tavoitteena on kuitenkin lopulta lapsen kokonaisvaltaisen terveyden, sekä fyysisen että psyykkisen, tarkastelu ja seuraaminen. Aineistosta hahmoteltiin tässä luvussa käsiteltävän teeman osalta kaksi kategoriata liittyen lukemisesta valistamiseen osana neuvolatyötä. Näistä ensimmäinen liittyi siihen, millainen osa työtä valistus konkreettisesti on, kuten millaisten asioiden yhteydessä siitä puhutaan perheiden kanssa ja miten siihen kannustetaan. Tämä teema tuli esille ennen kaikkea haastatteluissa, joissa siihen hahmotui yhtenäinen kaari. Toinen teema puolestaan liittyi terveydenhoitajien kokemukseen aiheen tärkeydestä sekä valistamisen haasteista työssä. Aihe koettiin aineistossa kauttaaltaan hyvin tärkeäksi, olennaiseksi osaksi lapsen kasvun ja kehityksen tukemista.

Molemmat haastatelluista henkilöistä kertoivat kannustavansa perheitä lukemiseen. Myös suurin osa kyselyyn vastanneista, peräti 94 % (N = 82) kertoi myös muistuttavansa työssään perheitä ääneen lukemisen tärkeydestä (Kuvio 2).

Kuvio 2. Vastausjakauma kyselyn kysymykseen 8. Muistutatko perheitä ääneen lukemisen tärkeydestä?

Haastatteluissa lukeminen ja lukutaidon kehitys nähtiin vahvasti yhtenä osana kokonaisuutta. Niillä nähtiin olevan suuri merkitys lapsen kehityksessä, mutta ne olivat kuitenkin ”vain” osa kokonaisuutta. Kyselyvastauksissa nousi niin ikään esille, että terveydenhoitajat kokevat aiheen hyvin tärkeäksi. Moni koki sen paitsi yhtenä tärkeimmistä neuvolan tehtävistä, myös nimesi sen vaikuttavana tekijänä monissa lapsen kehitykseen liittyvissä asioissa.

Lukemisesta valistamisen käytännön työkaluina voidaan käyttää erilaisia esitteitä, kuten Lukukeskuksen tuottamia Lue lapselle -materiaaleja, joita myös arvioitiin osana tätä tutkimusta. Tämä arviointi käydään lyhyesti läpi luvussa 4.2.3.

4.2.1 Pitkin matkaa: lukemisen tärkeydestä puhuminen luontevana jatkumona työssä

Lapselle lukeminen, yhdessä lukeminen sekä lukutaito näyttäytyivät haastatteluissa tärkeinä pidettyinä asioina haastateltujen näkökulmasta. Haastatellut kertoivat olevan erittäin harvinaista, että aiheeseen olisi neuvolassa myöskään perheiden osalta suhtauduttu koskaan kielteisesti. Lukemisen mainittiin näyttäytyvän ehkä jopa mieluisana aiheena verraten muihin neuvolassa läpi käytyihin asioihin, mikä tulee esille esimerkissä 13.

(13) Ehkä tää on siinä mieles kevyempi niinku kevyempi aihe, kun sit joku hammashoito-ohje tai ruokailujutut tai motoriikka-asiat, nii ehkä tää on siinä mieles niinku kevyempi aihe semmonen jotenki mieluisampi siinä arjessa

Vaikka molemmat haastatellut pitivät lukemista ja lukutaitoa tärkeinä, asemoitui se kuitenkin muuhun neuvolatyöhön nähden vähemmän tärkeäksi, kuten haastateltu kuvaa esimerkissä 14.

(14) Yksi palikka tässä paketissa, toki ei suinkaan suurin palikka et ilman muuta muun tyyppiset asiat menee niinkun ykkösjutuks mutta kyllä sitä niinkun sivutaan aika lailla kaikkien kanssa kohdassa taikka toisessa

Molemmat haastatellut henkilöt kokivat yhdessä ääneen lukemisesta, lukutaidon kehittämisestä ja vuorovaikutuksesta puhumisen tärkeäksi ja luontevaksi osaksi neuvolatyötä. Lukemiseen kannustaminen ja sen tärkeydestä valistaminen näyttäytyi molempien haastateltujen vastauksissa jatkuvana teemana, johon palataan aika ajoin perheiden ja neuvolatyöntekijöiden välisessä kanssakäynnissä neuvolakäynneillä. Lapsen kehityksessä on useita vaiheita, joissa lukemisesta ja lukutaidosta puhuminen tulee luontevasti esille, kuten esimerkiksi sanavaraston kehitys tai kirjainten opettelu pikkuhiljaa ennen koulunkäynnin alkamista (esimerkki 15).

(15) Työn ohessa, niin. Että pitkin matkaa että mehän kysytään sitä että luetteko te ja kannustetaan sitte siihen lukemiseen ja sittenhän me seurataan sitä lapsen sanavaraston kehittymistä ja puheen kehitystä

Neuvolatyössä ei siis ilmennyt tarvetta valistaa lukemisesta erikseen, tai sitä ei koettu työntekijöiden osalta kielteiseksi kokemukseksi. Esimerkissä 16 haastateltava kertoo nauttivansa kehottaessaan vanhempia heittäytymään lapsen kanssa hassutteluun; voidaan ajatella, ettei vuorovaikutuksen kehittyminen ole tässä suhteessa vain yksisuuntaista, vaan myös aikuinen oppii lapselta.

(16) Koen sen kyllä helpoksi siis oon aika semmonen rento terveydenhoitaja enkä mikään nipottaja ja tykkään siitä niinku et mä haastan vanhempia siihen semmoseen heittäytymiseen ja leikkittelyyn eikä niinkään tarvis ajatella sitä mikä se oma lauluääni on vaan voi luottaa siihen että se vauva nauttii siitä

Lukemisesta puhumisen luontevuus neuvolatyössä oli molempien haastateltujen vastauksissa läsnä. Eräs haastatelluista totesikin, että hänellä oli vaikeuksia nostaa asiaa erikseen esiin, koska se kietoutuu niin läheisesti vuorovaikutukseen ja sen vahvistamiseen, kuten esimerkistä 17 tulee ilmi.

(17) Mun on niin vaikea jotenkin nostaa tätä erikseen kun se menee niinku niin luontojaan siinä työn ohessa, niin vuorovaikutushan alkaa jo ihan vauvasta että me tarkkaillaan sitä vauvan ja äidin vuorovaikutusta ja koitetaan kannustaa siihen vuorovaikutukseen erinäisillä keinoilla

Erityisesti tämä lukemisen varhaista vuorovaikutusta edistävä vaikutus koettiin tärkeäksi. Molemmat haastateltavat kertoivat pyrkivänsä tuomaan esiin varhaisen vuorovaikutuksen merkitystä jo vauvakäynneillä. Molemmat mainitsevat myös lorut ja laulut välineinä vuorovaikutuksen kehittämisessä, sekä niiden käyttöön kannustamisen ja mukaan heittäytymisen.

4.2.2 Lukemisen koettu tärkeys, valistus ja sen haasteet

Myös kyselyyn vastanneiden terveydenhoitajien näkökulmasta lukemiseen kannustaminen näyttäytyi kaikkiaan erittäin tärkeänä aiheena neuvolatyössä. Huolimatta siitä, ettei lukemiseen kannustaminen asemoidu kaikkein tärkeimpien asioiden joukkoon verrattuna

muihin neuvolatyöhön kuuluviin asioihin, koki toinen haastatelluista sen läsnäolon työssä terveydenhoitajille jopa aivan elintärkeäksi (esimerkki 18).

(18) -- tietenki meitä on erilaisia mut jotenki semmonen terveydenhoitaja joka ei ymmärrä lukemisen tärkeyttä niin minusta se on väärässä ammatissa

Kyselyyn vastanneista useampi kertoi henkilökohtaisesti kokevansa lukemisasiheen tärkeäksi neuvolatyössä. Myös yhteisten lukuhetkien myönteiset vaikutukset tiedostettiin ammattilaisten osalta hyvin (esimerkki 19) ja moni mainitsi aktiivisesti kannustavansa perheitä työssään siihen.

(19) Lukeminen on erittäin tärkeää lapsen kielenkehityksen ja lapsi-vanhempi-kiintymyssuhteen muodostumisen kannalta. Ääneen lukeminen tuo vanhemmalle ja lapselle yhteisen rauhoittumistuokion ja liittää heidät yhteen, antaa läheisyyttä ja yhteisymmärrystä.

Vaikka aiheen koettu tärkeys ja halu valistaa lukemisesta ovat terveydenhoitajien työssä läsnä, koetaan lukemiseen kannustaminen toisinaan myös haasteelliseksi. Edellä mainittujen älylaitteiden käytön sekä vanhempien lukuinnostuksen merkityksen lisäksi esimerkkien 20 ja 21 kaltaiset vastaukset viittaavat siihen, että kiinnostusta lukemiseen voi olla vaikea tai turhauttavaa synnyttää tyhjistä sellaisille perheille, jotka eivät ole siitä lähtökohtaisestikaan kiinnostuneita.

(20) Lukuintoa on haastava saada syttymään

(21) I pad korvaa tällä hetkellä lukemisen!

Osassa kyselyvastauksista nyky maailma näyttäytyi kiireisenä, jolloin lukemiselle ei jää aikaa (esimerkki 22). Arjen pyöritys ja kiire tulivat esille myös haastatteluissa syinä lukemisen vähäisyydelle tai sen puuttumiselle lapsiperheiden arkirutiineista.

(22) Pidän yhteisiä lukuhetkiä tärkeinä ja samoin sen puheeksiottoa ja siihen kannustamista tässä kiireisessä maailmassa.

Aina lukemiseen kannustaminen ei terveydenhoitajien näkökulmasta liittynyt niinkään lapsen kielellisen kehityksen parantamiseen tai lukutaidon kehittämiseen, kuin lapsen ja vanhemman välisen vuorovaikutuksen parantamiseen. Esimerkissä 23 haastateltava mainitsee kannustavansa erityisesti sellaisia vanhempia, joilla arvelee olevan haasteita vuorovaikutuksessa lapsen kanssa.

(23) Yritän kovasti varsinkin niitä vanhempia joista näkee että heillä on semmonen vähän kuori tai semmonen rooli että he eivät tässäkään oikein vauvansa kanssa lepertele, nii koitan kaikille siitä mainita, osalle enemmän osalle vähemmän, sitä että kuinka tärkeätä se on sen varhaisen vuorovaikutuksen kannalta ja sitten jatkossa tosiaan kaikki se puhumaan oppiminen ja se, niin kaikkien kanssa se melkein kaikkien kanssa tulee puheeksi tavalla tai toisella

Tässä näkemyksessä korostuu lukemisen myönteisen vaikutusten moninaisuus: koska kyseessä on niin monia elämänaloja koskettava asia, on sen tärkeyttä luontevaakin tuoda asiakaskontaktissa esille. Lähtökohtaisesti aineistossa oli myös vallalla näkemys, että perheet suhtautuvat lukemisesta valistamiseen ennen kaikkea myönteisesti ja ymmärtävät sen edut, vaikka resurssit siihen olisivatkin puutteelliset. Terveystoimijat asettavat jossain määrin selkeään vähemmistöön ne, joilta puuttuisivat sekä ymmärrys lukemisen hyödyistä että kiinnostus lapselle lukemiseen; toisaalta nämä perheet koettiin kaikista haasteellisimpina.

4.2.3 Lue lapselle -materiaalit apuna työssä

Haastatteluissa arvioitiin avoimien kysymysten lisäksi Lue lapselle -valistusmateriaaleja. Sekä Ammatillaisen opas että Lukumitta saivat haastatelluilta erinomaiset arviot. Numeerisessa arvioinnissa molemmat haastatellut arvioivat jokaisen väittämän kohdalla olevansa jokseenkin tai täysin samaa mieltä, eli asteikolla 1-5 molemmat materiaalit saivat pelkästään arvosanoja 4-5. Erityisesti Lukumitta sai kahta väittämää lukuun ottamatta pelkästään arvosanaa 5. Kaiken kaikkiaan myös sanallisia kehitysehdotuksia tuli hyvin vähän haastatelluilta kommentteja kysyttäessä. Kiitosta materiaalit saivat tiiviistä,

olennaiset asiat sisältävästä asiatiedosta sekä erityisesti Lukumitta myös houkuttelevasta ulkoasustaan.

(24) -- mä tykkään tästä ihan hirveesti tästä esitteestä musta tää on tosi hyvä napakka ja hyvä ja asiallinen -- tiivis ja semmonen niinkun naseva paketti (haastattelun kommentti Ammatilaisen oppaasta)

(25) -- tää on visuaalisesti hirmu nätti -- houkuttelee tän mitan ansiosta ehkä niinku avaamaan ja tutkimaan jos ei sitte semmosta perinteistä esitettä tulis avattua ni toi tekee tosta niinku kivan (haastattelun kommentti Lukumitasta)

Lukumitta on nimensä mukaisesti avattava, paperinen mitta, jonka voi kiinnittää esimerkiksi seinälle. Se sisältää tietoa siitä, millainen kirjallisuus sopii minkäkin ikäiselle lapselle, ja näin ollen lapsen kasvaessa ja pituutta seuratessa pystyy samaan aikaan luontevasti seuraamaan, millaiseen lukemiseen lapsi voisi seuraavaksi edetä. Arvioinnin perusteella Lue lapselle -materiaalit vaikuttavat toimivan hyvin käytännön apuna neuvolatyössä.

4.3 Monen tahon yhteistyötä: Lukeminen avaimena moneen asiaan

Kolmas aineistosta hahmottunut teema oli lukutaidon vahvistamiseen liittyvä valistus ja työ monen eri tahon yhteistyönä, mikä heijastui myös lukutaidon liittämiseen moneen eri elämän osa-alueeseen. Lukutaito ja lukeminen nähtiin haastatteluissa neuvolatyöntekijöiden näkökulmasta asioina, joilla on laaja-alaisesti vaikutusta eri osa-alueisiin lapsen elämässä. Varhaisessa lapsuudessa vuorovaikutus ja sen kehittymiseen myötävaikuttaminen korostui. Taaperoikäisten ja sitä vanhempien osalta puhuttiin esimerkiksi koulunkäynnin aloittamisen helpottumisesta. Eräs haastatteluilla kartoitettu asia oli myös vaikeiden asioiden käsittely lapsen kanssa lukemisen avulla. Tämän molemmat haastatellut totesivat hyväksi keinoksi, myös muiden kuin erityisen traumaattisten tai vakavien kokemusten (kuolema, avioero) kannalta. Toinen haastatelluista korosti (esimerkki 26) myös sitä, että ylipäättään asioista puhuminen ja kertominen lapselle on tärkeää.

(26) Mut siitä mä aina puhun että lapselle kertoo siis lapsen keinoin ja kyllähän lapsi näkee asioita

Kyselyn vastauksissa vaikeiden asioiden käsittely lukemisen avulla ei noussut juurikaan esille. Kirjojen lukeminen todettiin sekä haastatteluissa että muutaman vastaajan mainitsemana myös kyselyvastauksissa kuitenkin hyväksi avuksi erilaisten uusien asioiden käsittelyyn myös opastavassa mielessä. Terveystoimijat näkivät lukemisen siten yhtenä osana lapsen tunnetaitojen opettelua, ikään kuin hyvänä työvälineenä moneen eri teemaan eri ikävaiheissa.

Molemmat haastatellut toivat useassa kohdassa esiin muita tahoja, joiden kanssa neuvola tekee yhteistyötä lukemiseen kannustamisen tiimoilta. Tällaisia yhteistyökumppaneita olivat esimerkiksi muut neuvoloiden työntekijät, kuten puheterapeutti tai neuvolapsykologi, sekä kirjasto ja sen työntekijät. Kumpikin haastateltu työskenteli neuvolassa, jotka tekevät tiivistä yhteistyötä kirjastojen kanssa. Toinen haastateltu mainitsi paikallisen kirjaston lahjoittavan kirjan jokaiselle syntyvälle lapselle, ja toinen kertoi kirjastossa järjestettävästä kuukausittaisesta ryhmäneuvolasta, jossa on paikalla kirjaston lastenosaston edustaja kirjavinkkeineen (esimerkki 27). Nämä yhteistyökumppanit koettiin arvokkaiksi myös sen suhteen, että heiltä sai tietoa lukemiseen ja lukutaitoon liittyvistä asioista.

(27) Me järjestetään ryhmäneuvola jossa käsitellään tää asia kaikkien kanssa eli siellä on kirjaston lastenosaston edustaja joka aina tuo tämänkin asian ilmi, just tää että sillä voidaan käsitellä hammaslääkäriin menoo tai lääkärikäyntiä tai pikkusaren syntymää ja sitten meillä on neuvolapsykologi jolla on hyvin hallussa kirjapaketti näihin tämmösiin tunteiden käsittelyyn, tai just tämmöset raivot ja ilot ja pettymykset ja mitä minkäkin ikäset sitten opettelee

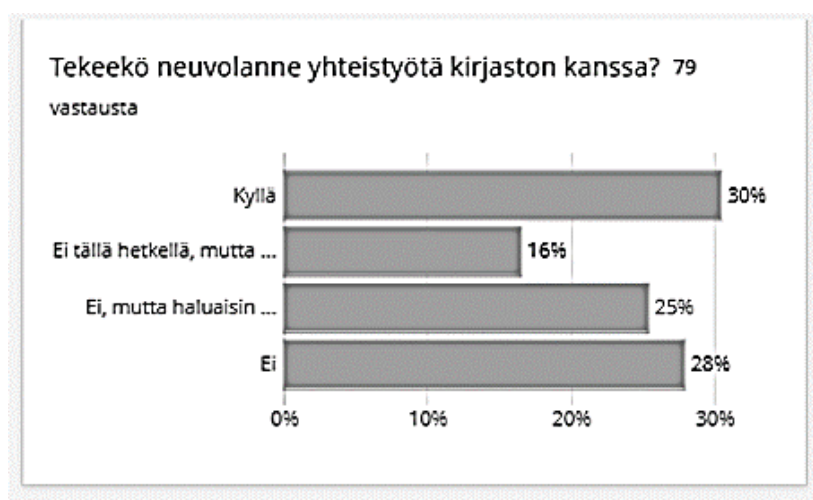
Toisaalta tärkeänä koettiin myös oma työn tuoma kokemus. Esimerkissä 28 tulee esille kehitys, jossa lukemiseen kiinnitetään nykyään enemmän huomiota kuin aiemmin, ja esimerkiksi kirjaston kanssa tehty yhteistyö on auttanut lisäämään tietoisuutta asiasta.

(28) Kyl se on enemmän oma kokemus ja sitte työn tuoma kokemus ja sit se kirjaston kanssa tehty hedelmällinen yhteistyö mitkä on ilman muuta lisännyt itelläkin sitä tietoisuutta ja tavallaan tuonu sen arkityöhön enemmän verrattuna vaikka viis vuotta sitten, ilman muuta se on niinku arkityössä näkyä enemmän se panostaminen tähän asiaan

Sekä kyselyvastauksissa että toisen haastatellun puheessa nousi esille myös kirjasto tärkeänä yhteistyökumppanina ja paikkana, jota lapsiperheet voivat hyödyntää. Kirjasto nähtiin myös terveydenhoitajien näkökulmasta hyvänä tapana tuoda lukeminen osaksi arkea, esimerkiksi retken muodossa (esimerkki 29).

(29) Perinteisten kirjojen lukeminen on edelleen voimissaan taaperoikäisille, kirjasto on hyvä "retkipaikka" esim kotona oleville vanhemmille lasten kanssa. E-kirjat on hyvä juttu isommille lapsille/nuorille.

Kysyttäessä yhteistyöstä kirjastojen kanssa, vastasi verkkokyselyyn osallistuneista terveydenhoitajista (N=79) yli puolet joko työskentelevänsä neuvoloissa, jotka tekevät yhteistyötä kirjastojen kanssa (30 %), tai olevansa halukkaita tällaiseen yhteistyöhön (25 %). Myös 16 % vastanneista valitsi vaihtoehdon ”Ei tällä hetkellä, mutta on tehnyt aiemmin”. Vastausjakauma esitetään kuviossa 3.

Kuvio 3. Vastausjakauma kyselyn kysymykseen 14. Tekeekö neuvolanne yhteistyötä kirjaston kanssa?

Kaiken kaikkiaan terveydenhoidon ammattilaiset näkivät aineiston perusteella lukutaidon osin siis myös moniammatillista yhteistyötä vaativana asiana. Jotkut lapsen kehitykseen liittyvät asiat, joihin myös lukemalla voidaan vaikuttaa (esimerkiksi kielellinen kehitys)

nähtiin terveydenhoitajien näkökulmasta asioina, joihin monesti haettiin apua erikoisammattilaisilta, kuten puheterapeutilta.

Aineistossa korostui terveydenhoitajien näkemys neuvolasta tahona, jonka asiantuntijuus lukemiseen liittyen keskittyi ensisijaisesti juuri lapsen ja vanhemman vuorovaikutuksen vahvistamiseen sekä sen tärkeyden ilmi tuomiseen vanhemmille. Toisaalta neuvolan rooliksi nähtiin valistaa lukemisen moninaisista myönteisistä vaikutuksista; kuitenkin esimerkiksi molemmat haastatellut totesivat, että mikäli lapsella tai perheellä on laajamittaisemmin ongelmia arjessa tai lapsen kehityksessä, tuntui erikoisammattilaiselle eteenpäin ohjaaminen luontevammalta.

5 PÄÄTÄNTÖ

Tässä tutkimuksessa kartoitettiin neuvoloissa työskentelevien terveydenhoitajien näkemyksiä, ajatuksia ja kokemuksia lukemisesta lapsiperheissä ja siitä valistamisesta osana neuvolatyötä. Terveydenhoitajien ajatuksia näistä asioista hahmoteltiin tutkimusaineistosta laadullisen sisällön analyysin keinoin, jonka myötä hahmotettiin kolme keskeistä teemaa. Nämä teemat olivat lukemisen asema lapsiperheiden arjessa, lukemisesta valistaminen osana neuvolatyötä sekä lukeminen monen eri tahon yhteistyön näkökulmasta. Tutkimuksen taustalla oli Lukukeskuksen Lue lapselle -hanke sekä alkava Lukulahja lapselle -hanke. Tutkimuksen yhtenä tavoitteena oli kartoittaa neuvoloiden tilannetta ennen Lukulahja lapselle -hankkeen alkamista.

Aineiston perusteella terveydenhoitajat kokivat lukemisen tärkeäksi asiaksi ja sitä kautta ehdottoman myönteiseksi. Myös siitä valistaminen koettiin pääosin mieluisana osana työtä, ja erityisesti haastatteluissa korostuivat lukemisesta valistamisen luontevuus työssä sekä sen mieluisuus verrattuna joihinkin muihin lapsen terveyteen liittyviin asioihin. Lukemiseen kannustamista lähestyttiin pääasiassa esimerkiksi arkirutiinien liittämisen kautta, kuten iltasadun lukemiseen kehottamisen muodossa. Lukemisen tuominen esille neuvolassa tapahtui usein tiettyjen kehitysvaiheiden yhteydessä, puhuttaessa esimerkiksi lapsen kielellisestä kehityksestä. Lue lapselle -materiaalit, joita tutkimuksessa myös arvioitiin, koettiin erinomaiseksi avuksi työssä ja ne saivat materiaaleina paljon kiitosta haastatelluilta.

Asialistateorian näkökulmasta lukeminen kamppailee terveydenhoitajien mielikuvissa erityisesti älylaitteiden kanssa resursseista perheiden arjessa. Kiire ja huomion kohdistuminen muualle tuotiin sekä kyselyvastauksissa että haastatteluissa esille, kun kyseessä olivat perheet, joissa lukeminen on vähäistä. Moni terveydenhoitaja toi esille mielikuvansa kehityksestä, jossa älylaitteet otetaan haltuun yhä nuorempina, ja vanhemmat myös siirtävät älylaitteiden käyttöä lapsille kirjojen lukemisen sijaan. Suurin osa terveydenhoitajista kuitenkin pyrki aktiivisesti työssään muistuttamaan lukemisen tärkeydestä, erityisesti sen lapsen ja vanhemman välistä vuorovaikutusta edistävästä vaikutuksesta.

Haasteena ovat toisaalta ne perheet, joissa lukeminen ei ole jo valmiiksi osa arkea, eli lukemista on kenties helpompi nostaa asialistalla korkeammalle, mutta hankalaa ylipäättään tuoda sitä sinne, mikäli se ei ole siellä jo valmiiksi.

Virittävän valistuksen näkökulmasta lasten lukemiseen innostamisen kannalta avainasemassa ovat vanhemmat. Tutkimuksessa tehdyt keskeisimmät havainnot ovat linjassa esimerkiksi PISA-tutkimuksissa saatuihin tuloksiin, joissa vanhempien lukutottumukset sekä kodin kulttuurinen pääoma vaikuttavat voimakkaasti myös lapsen lukutaitoon ja lukemiseen (Arffman & Nissinen 2015: 37–38). Vanhempien merkitys lukemisen suhteen oli terveydenhoitajien näkemyksen mukaan suuri, oli kyseessä vanhempien innostus lukemista kohtaan tai konkretian tasolla esimerkiksi vanhempien kiireisyys arkielämässä, jolloin lapsen kanssa lukemiselle ei yksiselitteisesti ole aikaa, tai sille ei sitä haluta tai kyetä järjestämään. Pohdittavaksi jääkin, miten voitaisiin ”virittää” sellaisia vanhempia, jotka eivät ole jo valmiiksi innostuneita ja aktiivisia lukijoita. Juuri tämän myös tutkimusaineiston terveydenhoitajat kokivat haastavaksi.

Neuvolassa työskentelevien terveydenhoitajien merkitys ja vaikutusmahdollisuudet virittäjinä (tai toisaalta sosiokulttuurisina innostajina) riippuvat paljolti vanhempien vastaanottavuudesta. Hemánus, Partanen ja Virtanen (1987: 40-41) kuvaavat valistamisen tehtäväksi ideoiden ja näkökulmien tarjoamisen ihmisten käyttöön, sekä korostavat virittävän valistuksen ominaispiirteeksi sitä, millaisia tunteita se herättää sekä millaisen suhteen se onnistuu rakentamaan vastaanottajaan. On varmastikin henkilökohtaista, millainen tunnereaktio yksittäiselle vanhemmalle syntyy neuvolan vastaanotolla lukemiseen liittyvää valistusta kohtaan – kenties se on vain yksi asia lisää, joka tulisi muistaa lapsen hoidossa rokotusten, terveellisen ruokavalion ja muiden asioiden lisäksi. Innostus kuitenkin tarttuu, eikä innostaa voi, ellei ole itse innostunut (Kurki 2000: 80). Tältä osin voidaan pitää myönteisenä tuloksena tässä tutkimuksessa todettua seikkaa, että neuvoloiden työntekijät pitävät lukemista ja lukutaitoa itsekin arvossa ja näin ollen vähintäänkin nostavat sen muiden neuvolassa käsiteltävien asioiden rinnalle. Lopultakin vastuu on silti kuulijalla.

Terveydenhoitajien mielikuva perheiden jakautumisesta vähän ja paljon lukeviin saa osin tukea myös aiemmasta tutkimustiedosta. Heikoiksi lukijoiksi luokiteltavat ovat syrjäytymisvaarassa, sillä heidän lukutaitonsa ei välttämättä riitä yhteiskunnassa toimimiseen (Leino ym. 2019: 23). Koska lukutaito on vahvasti sidoksissa koulunkäyntiin, on sillä useimpien ihmisten kohdalla vaikutusta myös myöhempisiin elämänvaiheisiin. Heikkosaisuus voikin heikentää koulukäyntiin keskittymistä ennestään, voimavarojen mennessä muihin asioihin (Arffman & Nissinen 2015: 44-45).

Vanhempien merkitystä lukemisen ja siihen innostamisen kannalta voidaan pohtia siinä, tulisiko valistusta ja lukemiseen innostavia kampanjoita suunnata enemmän myös aikuisille. Kestävin vaikutus lapsen lukuintoon vaikuttaa olevan lukemiseen aidosti innostavalla kodilla ja lukemisesta aidosti itsekin kiinnostuneilla vanhemmilla. Vanhempia voidaan toki pyrkiä motivoimaan lukemaan lapselle sen vuoksi, että siitä on lapsen kehitykselle hyötyä; kenties osa vanhemmista panostaa lukemiseen juuri tämän vuoksi, vaikkei itse olisikaan niin kiinnostunut lukemisesta. Vanhemmat ovat lapsen hoitajina joka tapauksessa ensisijaisesti vastuussa myös lapselle lukemisesta tai sen tekemättä jättämisestä, joten heidän merkityksensä asiassa on kiistatta suuri.

Jatkotutkimusideoita tämän tutkimuksen aiheeseen liittyen voisivat olla vertaamismielissä esimerkiksi jostakin muusta lapsen terveyteen liittyvästä aiheesta valistamisen tutkiminen. Viestinnän vaikutuksia on tunnetusti vaikea mitata, mutta yksi näkökulma aiheeseen on, missä määrin asia nousee esille esimerkiksi mediassa ja sitä kautta saa huomiota ja painoarvoa, asialistateorian periaatteisiin nojaten (Kunelius 2003: 142–143). Lukutaito on ollut viime vuosina laajasti esillä mediassa, mikä on luultavasti myös tuonut tietoisuutta aiheesta lapsiperheillekin.

Lukutaidon näkökulmasta voisi tutkia neuvolatyöntekijöiden lisäksi muita niin sanotusti vaikuttavassa asemassa olevia henkilöitä, kuten koulujen opettajia tai lastentarhanopettajia päiväkodeissa sekä heidän rooliaan lukemaan innostamisessa. Opettajat, jotka ovat tavallisesti vanhempien lisäksi myös hyvin kiinteästi mukana lapsen arjessa, ovat mahdollisesti myös vieläkin vaikuttavammassa osassa – ja ehkä neuvolatyöntekijää

suoremmin yhteydessä lapseen itseensä, jolloin vanhemman rooli ei kenties jää yhtä hallitsevaksi kuin neuvolakäynnin yhteydessä.

LÄHTEET

- Arffman, Inga & Nissinen, Kari (2015). Lukutaidon kehitys PISA-tutkimuksissa. Teoksessa: *Millä eväillä osaaminen uuteen nousuun? PISA 2012 tutkimustuloksia*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2015: 6. <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/75126>
- Dearing, James W. & Rogers, Everett M. (1992). *Communication Concepts 6: Agenda-Setting*. Thousand Oaks & London: Sage.
- Dunst, Carl J., Andrew Simkus & Deborah W. Hamby (2012). Effects of Reading to Infants and Toddlers on Their Early Language Development. *CELL Reviews* 5: 4. http://www.earlyliteracylearning.org/cellreviews/cellreviews_v5_n4.pdf
- Eurostat (2016). Education, employment, both or neither? What are young people doing in the EU? <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/7590616/3-11082016-AP-EN.pdf/c0393ef3-2ea1-455a-ab64-2271c41fd9d4>
- Eräranta, Kirsi & Minna Autio (2008). Johdanto: Polarisaatio käsitteenä ja empiirisesti koeteltuna tutkimusteesinä. Teoksessa: Minna Autio, Kirsi Eräranta & Sami Myllyniemi (toim.). *Polarisoituva nuoruus?* Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisosiain neuvottelukunta: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus. Helsinki, 8–15.
- Goldstein, Michael H.; King, Andrew P. & Meredith J. West (2003). Social interaction shapes babbling. *PNAS* 100 (13) 8030–8035. <https://doi.org/10.1073/pnas.1332441100>
- Hakkarainen, Pekka (2000). *Tupakka. Nautinnosta ongelmaksi*. Tampere: Vastapaino.
- Harmanen, Minna (2016). Monilukutaito laajentaa opetuksen tekstitietoisuutta – kielitietoinen käänne opetussuunnitelmien perusteissa. Teoksessa: Kaisa Leino & Outi Kallionpää (toim.). *Monilukutaitoa digiaikaan: Lukemisen ja kirjoittamisen uudet haasteet ja mahdollisuudet*. Helsinki: Äidinkielen opettajain liitto.
- Heckman, James J. (2013). *Giving kids a fair chance*. Boston, Mass.: MIT Press.
- Heikkilä-Halttunen, Päivi (2015). *Lue Lapselle! Opas lasten kirjallisuuskasvatukseen*. Jyväskylä: Atena.
- Hemánus, Pertti; Partanen, Juha & Virtanen, Matti (1987). *Virittävyiden ongelma*. Tampereen yliopisto/tiedotusopin laitos, julkaisuja, sarja C 9. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Herkman, Juha & Vainikka, Eliisa (2012). *Uudet lukemisyhteisöt, uudet lukutavat*. Tampereen yliopisto. https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/66380/uudet_lukemisyhteisot_uudet_lukutavat_2012.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2000). *Tutkimushaastattelu: Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Yliopistopaino.

- Huotilainen, Minna (2009). Musiikillinen vuorovaikutus ja oppiminen sikiö- ja vauva-aikana. Teoksessa: Jukka Louhivuori, Pirkko Paananen & Lauri Väkevää (toim.). *Musiikkikasvatus. Näkökulmia kasvatukseen, opetukseen ja tutkimukseen*. Suomen Musiikkikasvatusseura FiSme ry.
- Järvinen, Tero & Markku Jahnukainen (2008). Koulutus, polarisaatio ja tasa-arvo: hyvä- ja huono-osaistuminen perus- ja keskiasteen koulutuksessa. Teoksessa: Minna Autio, Kirsi Eräranta & Sami Myllyniemi (toim.). *Polarisoituva nuoruus?* Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisoasiain neuvottelukunta: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Helsinki, 140–149.
- Karekivi, Leena (2019). *Ehkä en kokeilisikaan, jos...: Tutkimus ylivieskalaisten nuorten tupakoinnista ja päihteidenkäytöstä ja niihin liittyvästä terveyskasvatuksesta vuosina 1989–1998*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Keltikangas-Järvinen, Liisa (2012). *Pienen lapsen sosiaalisuus*. Helsinki: WSOY.
- KS=Kielitoimiston sanakirja (2018). Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. URN:NBN:fi:kotus-201433. Verkojulkaisu HTML. Päivitettävä julkaisu. Päivitetty 6.6.2018 [Lainattu 29.4.2019].
- Kurki, Leena (2000). *Sosiokulttuurinen innostaminen: Muutoksen pedagogiikka*. Tampere: Vastapaino.
- Leino, Kaisa & Kallionpää, Outi (2016). *Monilukutaitoa digiaikaan: Lukemisen ja kirjoittamisen uudet haasteet ja mahdollisuudet*. Helsinki: Äidinkielen opettajain liitto.
- Leino, Kaisa; Nissinen, Kari; Puhakka, Eija & Juhani Rautopuro (2017). Lukutaito luodaan yhdessä. Kansainvälinen lasten lukutaitotutkimus PIRLS 2016. Koulutuksen tutkimuslaitos, Jyväskylä. <https://ktl.jyu.fi/vanhat/julkaisut/julkaisuluettelo/julkaisut/2017/PIRLS%202016%20RAPORTTI.pdf>
- Leino, Kaisa; Ahonen, Arto K.; Hienonen, Ninja; Hiltunen, Jenna; Lintuvuori, Meri; Lähteinen, Suvvi; Lämsä, Joni; Nissinen, Kari; Nissinen, Virva; Puhakka, Eija; Pulkkinen, Jonna; Rautopuro, Juhani; Sirén, Marjo; Vainikainen, Mari-Pauliina & Jouni Vettenranta (2019). *PISA 18-ensituloksia*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2019: 40. <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161922/Pisa18-ensituloksia.pdf>
- Lue lapselle (2019). Lue lapselle, tunne lapsesi! [Lainattu 12.2.2020.] <https://luelapselle.fi/lue-lapselle-tunne-lapsesi/>
- Lukukeskus (2019a). Lukukeskus. [Lainattu 12.2.2020.] <http://lukukeskus.fi/lukukeskus/>
- Lukukeskus (2019b). Lue lapselle ja lukulahja lapselle. [Lainattu 12.2.2020.] <https://lukukeskus.fi/lue-lapselle-ja-lukulahja-lapselle/>
- Mannerheimin Lastensuojeluliitto (2019). Neuvoloiden aineistot. [Lainattu 29.4.2019]. <https://www.mll.fi/ammattilaisille/muille-ammattilaisille/neuvoloiden-aineistot/>

- OECD (2019). PISA 2018 Assessment and Analytical Framework. Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/b25efab8-en>
- Opetushallitus (2006). Verkko-oppimateriaalin laatukriteerit. [Lainattu 23.2.2020.] <http://www.mit.jyu.fi/ope/kurssit/TIES462/Materiaalit/laatukriteerit.pdf>
- Opetushallitus (2018). Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. [Lainattu 23.2.2020.] https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet_2018.pdf
- Opetushallitus (2019). Varhaiskasvatus. [Lainattu 29.4.2019]. https://www.oph.fi/koulutus_ja_tutkinnot/varhaiskasvatus
- Piispa, Matti (2015). Alkusanat. Teoksessa: Soikkeli, Markku, Mikko Salasuo, Anne Puuronen & Matti Piispa (toim.). *Se toimii sittenkin: Kuinka päihdevalistuksesta saa selvää*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.
- Poskiparta, Marita (2002). Neuvonnan keinoin kohti terveyskäyttäytymisen muutosta. Teoksessa: Torkkola, Sinikka (toim.). *Terveysviestintä*. Helsinki: Tammi.
- Quan-Haase, Anabel & Alyson L. Young (2014). The Uses and Gratifications (U&G) Approach as a Lens for Studying Social Media Practice. Teoksessa: Fortner, R. S. & Fackler, M. (toim.). *The handbook of media and mass communication theory: Volume 1*. Chichester, England: Wiley.
- Redman, S. & C.L. Paul (1997). A review of the effectiveness of print material in changing health-related knowledge, attitudes and behaviour. *Health Promotion Journal of Australia: Official Journal of Australian Association of Health Promotion Professionals* 7: 2, 91–9.
- Roivas, Marianne & Anna Liisa Karjalainen (2013). *Sosiaali- ja terveysalan viestintä*. Helsinki: Edita.
- Soikkeli, Markku (2015). Joukkoviestinnän tutkimuksen näkökulma: miten ja mihin viesti vaikuttaa. Teoksessa: Soikkeli, Markku, Mikko Salasuo, Anne Puuronen & Matti Piispa (toim.). *Se toimii sittenkin: Kuinka päihdevalistuksesta saa selvää*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.
- Sosiaali- ja terveysministeriö (2004). Lastenneuvola lapsiperheiden tukena: opas työntekijöille. <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/74223>
- Sosiaali- ja terveysministeriö (2019). Neuvolat. [Lainattu 23.2.2020.] <https://stm.fi/neuvolat>
- Suomen Kulttuurirahasto (2020). Lukulahja lapselle. [Lainattu 23.2.2020.] <https://skr.fi/hankkeet/lukulahja-lapselle>
- SVT=Suomen virallinen tilasto (2017). Väestön tieto- ja viestintätekniiikan käyttö [verkojulkaisu]. ISSN=2341-8699. 13 2017, 2. Internetin käyttö mobiililaitteilla. Helsinki: Tilastokeskus [Lainattu 25.2.2020.]

- Tarvainen, Virpi (2016). Neljäsluokkalaisten kokemuksia kirjan formaatin vaikutuksesta lukukokemukseen ja lukuintoon. Lukukeskus: 100-vuotiaan Suomen uusi lukutaito -hanke. https://issuu.com/lukukeskus/docs/suomen_uusi_lukutaito_raportti
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2018). Varhaiskasvatus 2017. [Lainattu 23.2.2020]. http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/136962/Tr32_18.pdf?sequence=5&isAllowed=y
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2019a). Laajojen terveystarkastusten kirjaaminen. [Lainattu 23.2.2020.] https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/lait_oppaat/neuvola/muuta_materiaalia
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2019b). Äitiys- ja lastenneuvola. [Lainattu 23.2.2020.] https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/peruspalvelut/aitiys_ja_lastenneuvola
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2019c). Oppaat ja esitteet perheille. [Lainattu 23.2.2020.] https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/lait_oppaat/neuvola/oppaat_ja_esitteet_perheille
- Tones, Keith & Tilford, Sylvia (2001). *Health promotion: Effectiveness, efficiency and equity*. Cheltenham: Nelson Thornes.
- Torkkola, Sinikka (2002). *Terveysviestintä*. Helsinki: Tammi.
- Vettenranta, Jouni, Jouni Välijärvi, Arto Ahonen, Jarkko Hautamäki, Jenna Hiltunen, Kaisa Leino, Suvi Lähteinen, Kari Nissinen, Virva Nissinen, Eija Puhakka, Juhani Rautopuro & Mari-Pauliina Vainikainen (2016). *PISA 15 Ensituloksia*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2016: 41. <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/79052>
- Virtanen, Matti (1984). Kaksi tapaa popularisoida. Teoksessa: Hemánus, Pertti; Partanen, Juha & Virtanen, Matti (toim.). *Virittävyiden ongelma*. Tampereen yliopisto/tiedotusopin laitos, julkaisuja, sarja C 9. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Yle Uutiset (2013). Neuvola on varsinainen tuotemerkkiviidakko. <https://yle.fi/uutiset/3-6772341> [Lainattu 11.2.2020.]

LIITTEET

Liite 1. Haastattelulomake

HAASTATTELULOMAKE**Haastateltavan taustatiedot**

Nimike ja koulutus:

Kuinka kauan neuvolatyössä:

I Lukeminen vuorovaikutuksena & lukemisesta valistaminen osana työtä

1. Millaisena näkemyksesi mukaan yhdessä/ääneen lukeminen koetaan perheissä?
2. Miten kannustat työssäsi perheitä lukemaan yhdessä/ääneen? Millaisena koet tämän kannustamisen?
3. Joskus elämän vaikeita asioita (esimerkiksi avioero, kuolema, päihdeongelmat...) voidaan käsitellä lasten kanssa lukemisen avulla. Millaisia kokemuksia sinulla on työssäsi tästä? Mitä ajattelet siitä, onko se mielestäsi hyvä keino?
4. Millainen osa työtäsi lukemiseen kannustaminen on? Mikä/millainen on sen ja muun neuvolatyön suhde?
5. Miten lasten lukutaidon kehittymistä ja/tai ääneen lukemisen merkitystä tuodaan esille terveysalan opinnoissa?
6. Mistä löydät tietoa ammattiisi liittyen? Mitä kanavia käytät tiedon etsimiseen (sosiaalinen media, ammattijärjestöt...?)

II Lue lapselle -materiaalien (Ammattilaisen opas & Lukumitta) arviointi

1. Arvioi, kuinka hyvin seuraavat väittämät pitävät paikkansa asteikolla 1-5 (1=täysin eri mieltä, 5=täysin samaa mieltä).

Ammattilaisen opas

Väittämä	Täysin eri mieltä	Jokseenkin eri mieltä	Ei samaa eikä eri mieltä; en osaa sanoa	Jokseenkin samaa mieltä	Täysin samaa mieltä
Materiaalin tieto on oikeellista, perusteltua ja ajantasaista					
Tieto esitetään kohderyhmälle sopivassa muodossa					
Oleellinen tieto on helposti löydettävissä materiaalista					
Materiaalin visuaalinen ilme on selkeä, innostava ja tarkoituksenmukainen					
Materiaalin teksti on käyttäjälähtöistä hyvää kieltä					
Materiaali on kohderyhmälle luonteva ja innostava					
Materiaalin sisältö on kaikkien saavutettavissa					
Materiaali on ensisijaisesti kielellä, jota useimmat käyttäjät osaavat parhaiten					

Kommentteja liittyen mihin tahansa väittämään?

Lukumitta

Väittäjä	Täysin eri mieltä	Jokseenkin eri mieltä	Ei samaa eikä eri mieltä; en osaa sanoa	Jokseenkin samaa mieltä	Täysin samaa mieltä
Materiaalin tieto on oikeellista, perusteltua ja ajantasaista					
Tieto esitetään kohderyhmälle sopivassa muodossa					
Oleellinen tieto on helposti löydettävissä materiaalista					
Materiaalin visuaalinen ilme on selkeä, innostava ja tarkoituksenmukainen					
Materiaalin teksti on käyttäjälähtöistä hyvää kieltä					
Materiaali on kohderyhmälle luonteva ja innostava					
Materiaalin sisältö on kaikkien saavutettavissa					
Materiaali on ensisijaisesti kielellä, jota useimmat käyttäjät osaavat parhaiten					

Kommentteja liittyen mihin tahansa väittämään?

2. Neuvoloissa jaettavat painomateriaalit ovat tavallisesti neuvoloille maksullisia. Puollatko ajatusta siitä, että neuvolat maksaisivat Lue lapselle -materiaaleista?

- Kyllä
 En

Miksi/miksi ei?

3. Miten kuvailisit Lue lapselle -materiaaleja verrattuna muihin neuvoloissa jaettaviin materiaaleihin (esim. Neuvokas perhe)? Tunnelma, luonne, sävy...?

4. Sana vapaa. Onko vielä jotakin Lue lapselle -hankkeeseen, lapselle lukemiseen tai lukutaitoon liittyvää, jonka haluaisit tuoda esille, mutta jota ei edellä mainittu?

Liite 2. Lukuselvitys-verkkokyselyn kysymykset

Ole hyvä ja vastaa seuraaviin kysymyksiin valitsemalla sopiva vaihtoehto tai kirjoittamalla vastauksesi sille varattuun tilaan.

1. Millaisia ajatuksia sinulla on lasten ja lapsiperheiden lukutottumuksista ja perheiden lukemaan innostamisesta? Kerro muutamalla sanalla.

2. Oletko huomannut muutoksia lasten kielellisessä kehityksessä viime vuosien aikana? Arvioi asteikolla 1-5 (1 = ei lainkaan muutoksia, 5 = erittäin merkittäviä muutoksia)

1 2 3 4 5

2.1 Mihin suuntaan lasten kielellinen kehitys on edennyt?

- Selkeästi parempaan suuntaan
- Osittain parempaan suuntaan
- Pysynyt samana
- Heikentynyt osittain
- Heikentynyt selkeästi

3. Oletko huolissasi lasten kielellisestä kehityksestä? Arvioi asteikolla 1-5 (1 = en lainkaan huolestunut, 5 = erittäin huolestunut).

1 2 3 4 5

4. Millaisia havaitsemasi muutokset lasten kielellisessä kehityksessä ovat?

5 A. Miten merkittävänä koet säännöllisen lapselle lukemisen vaikutukset lapsen kehitykseen? Arvioi asteikolla 1-5 (1 = ei lainkaan vaikutuksia, 5 = vaikuttaa erittäin paljon)

1 2 3 4 5

5 B. Perustelisitko vastauksesi.

6. Seuraavassa on esitetty lasten kehitykseen liittyviä asioita. Koetko, että lapselle lukemisella voidaan vaikuttaa näiden asioiden kehittymiseen? Arvioi asteikolla 1-5 (1 = ei lainkaan vaikutuksia, 5 = vaikuttaa erittäin paljon)

	1	2	3	4	5
sanavarasto lisääntyy					
empatia ja tunnetaidot vahvistuvat					
ääneen lukeminen tukee oppimista ja koulun aloittaminen on helpompaa					
yhteiset lukuhetket tukevat perheen vuorovaikutusta ja vahvistavat lapsen ja vanhemman suhdetta					
lukemisesta muodostuu lapselle tapa ja hän pitää kirjoista ja lukemisesta myös opittuaan itse lukemaan					

jokin muu, mikä:

7. Miten yhteiset lukuhetket vaikuttavat koko perheen hyvinvointiin?

8. Muistutatko perheitä ääneen lukemisen tärkeydestä?

Kyllä

En

9. Missä vaiheessa lapsen kehitystä puhut ääneen lukemisen tärkeydestä ensimmäisen kerran?

- Jo ennen lapsen syntymää
- 18 kuukauden laajan terveystarkastuksen yhteydessä
- 4-vuotiaan laajan terveystarkastuksen yhteydessä
- Jokin muu, mikä:

11. Onko neuvolassanne jo olemassa toimintatapoja tai oletteko mukana yhteistyössä, jolla pyritään vahvistamaan lukemiskulttuuria?

- Kyllä, se on osa omaa toimintaamme
- Tuemme sitä yhteistyön kautta muiden toimijoiden kanssa
- Ei ole

12. Miten neuvolassanne on ohjeistettu tuomaan esiin lukemisen tärkeyttä?

13. Kuinka usein lapselle lukemisesta keskustellaan neuvolassanne?

- Päivittäin
- Viikoittain
- Kuukausittain
- Harvemmin
- Ei koskaan

14. Tekeekö neuvolanne yhteistyötä kirjaston kanssa?

- Kyllä
- Ei tällä hetkellä, mutta on tehnyt aiemmin
- Ei, mutta haluaisin tehdä yhteistyötä
- Ei

15. Koetko, että sinulla on riittävästi tietoa lukemisen merkityksestä perheille ja lapsen kehitykselle?

- Kyllä
- Ei

16. Haluaisitko saada koulutusta tai lisätietoa aiheeseen liittyen?

- Kyllä, haluaisin saada koulutusta tai lisätietoa
- En tällä hetkellä, mutta myöhemmin

- En tarvitse lisätietoa

17. Millaista koulutusta tai lisätietoa haluaisit saada lapselle lukemisesta ja sen vaikutuksista lapsen kehitykseen?

18. Kaipaisitko perheille jaettavia innostavia materiaaleja kannustaaksesi vanhempia lukemaan lapselle?

- Kyllä
 En

19. Uskotko, että perheille neuvolassa jaettava kirja voisi kannustaa vanhempia lukemaan?

- Kyllä
 Ehkä
 Ei
 En osaa sanoa

20. Neuvolan paikkakunta

21. Sukupuoli

- nainen
 mies
 muu / en halua sanoa

22. Ikä

- 18 – 25 vuotta
 26 – 35 vuotta
 36 – 45 vuotta
 46 – 55 vuotta
 56 – 65 vuotta
 yli 65 vuotta

23. Työtehtäväsi

- Esimies
 Neuvolahoitaja
 Terveystenhoitaja
 Kätilö

- Sairaanhoitaja

24. Neuvolahenkilöstönne koko (vastaa toimipaikkanne näkökulmasta)

- 1-5 henkeä
- 6-10 henkeä
- yli 10 henkeä